

*მერაბ კალანდაძე*

## ისტორიის თეორიული პრობლემების დამუშავება XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

კვალიფიცირებული ისტორიკოსის ჩამოყალიბებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიის თეორიული საკითხების, ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის, ისტორიის მეთოდოლოგიის, სწავლებას. ფაქტობრივად, ამით სახურავს დავადავებით, დავასრულებთ, ახალგაზრდა ისტორიკოსის პროფესიულ დაოსტატებას. ამ პრობლემატიკის მნიშვნელობა ძალიან კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული აღორძინების ეპოქის ინგლისელ მოაზროვნეს ფრენსის ბეკონს „შემეცნება განსაზღვრული მეთოდის გარეშე ემსგავსება შეუკრავ ცოცხს ან ღამით ფათურით სიარულს“. ამიტომ, ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნებოდა ძალიან მოკლედ გადავავლოთ თვალი ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესებას საქართველოში. რა გაკეთდა ამ მხრივ ქართული საისტორიო მეცნიერებაში? თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ეს საკითხი ისტორიოგრაფიაში ნაკლებადაა შესწავლილი. ეს თემა წინ წამოვწიეთ ჩვენს მონოგრაფიაში „ისტორიოგრაფიული ეტიუდები“.<sup>1</sup> ამჯერად გთავაზობთ ამ საკითხის განხილვას უფრო შევსებული, სრულყოფილი, სახით.

წინამდებარე ნაშრომში უმთავრესად აქცენტს გავაკეთებთ ისტორიის ფილოსოფიისა და ისტორიის მეთოდოლოგიის თემატიკით დაინტერესებაზე. აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ამ საკითხის ამომწურავად, სრულყოფილად, წარმოჩენის პრეტენზია არ გავგაჩნია. ეს აშკარად სცილდება ერთი სამეცნიერო სტატიის ფარგლებს და მხოლოდ აღნიშნული თემატიკის ძირითადი მომენტების მოკლე მიმოხილვით შემოვიფარგლებით.

---

<sup>1</sup> მ. კალანდაძე. ისტორიოგრაფიული ეტიუდები. თბ. 2011, გვ. 284-316. ამ თემას განიხილავს ფ. ლომაშვილი, მაგრამ ის სულ სხვა გზით მიდის და განსხვავებულ აქცენტებს სვამს. იხ. ფ. ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ნაწილი 3. თბ. 2012.

საქართველოში ისტორიულ თეორიული პრობლემებით დაინტერესება მკაფიოდაა გაყოფილი ორ პერიოდად და მას მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნია. 1. ისტორიის თეორიული საკითხების კვლევა საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში (1921-1991 წწ.) და 2. ამ პრობლემით დაინტერესება პოსტსაბჭოთა ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში (1992 წლიდან დღემდე).

საბჭოთა ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ისტორიის თეორიულის საკითხების შესწავლა პირობით სამ პერიოდად შეიძლება დაიყოს: 1. XX საუკუნის 20-30-იანი წლების პირველი ნახევარი, როდესაც თავი იჩინა ამ საკითხით დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა. აქ, უწინარესად, რა თქმა უნდა, ვგულისხმობთ, ივანე ჯავახიშვილს და გრიგოლ ნათაძეს. ფაქტობრივად, საძირკველი ჩაეყარა ამ პრობლემის მეცნიერულ შესწავლას. 2. XX საუკუნის 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მკვეთრად იგრძნობა ამ თემატიკისადმი ინტერესების დაქვეითება, რაც უპირატესად იმით იყო განპირობებული, რომ მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია. ასეთი მიდგომა იყო ძალზე პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული. ეს იყო მეცნიერებაში უხეში ადმინისტრაციული ჩარევის საუკეთესო ნიმუში. 3. XX საუკუნის 50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან კვლავ შეინიშნება ამ თემატიკისადმი ინტერესის გამოღვიძება, მაგრამ ეს გამოცოცხლება არ სცილდებოდა მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ თემატიკით დაინტერესებამ მკვეთრი მეტამორფოზი განიცადა და თვისებრივად სულ სხვა მიმართულება მიიღო. ამიტომ პოსტსაბჭოთა ეპოქის ქართული ისტორიოგრაფია ცალკე პერიოდად უნდა გამოვეყოთ.<sup>2</sup>

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პრობლემაზე არსებული ქართული ლიტერატურა მეტად მწირია. ქართველ მეცნიერთა ამგვარი ინერტულობა, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო და მას მკვეთრად გამოხატული პოლიტიკური და იდეოლოგიური სარჩული ედო საფუძვლად. ისტორიის თეორიული-მეთოდოლოგიური საკითხების დამუშავება მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებში მოექცა. მიუხედავად სახელმწიფოს მხრიდან ძლიერი პოლიტიკური და იდეოლოგიური ზეწოლისა, ალბათ, გაცილებით მეტი აქტიურობის გა-

<sup>2</sup> მ. კალანდაძე. ისტორიოგრაფიული ეტიუდები, გვ. 284-285; მ. კალანდაძე. საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის შესწავლის ევოლუცია. მეხუთე საფაკულტეტო სამეცნიერო კონფერენცია მიძღვნილი პროფ. გივი ჟორდანიას 100 წლის იუბილესადმი. თბ. 2011.

მოჩენა შეიძლებოდა და ასეთი ინერტულობა, პასიურობა, გამართლებული არ უნდა ჩანდეს. უეჭველად, უნდა ითქვას ისიც, რომ უმრავლესობას, ალბათ, აფრთხობდა ამ თემატიკის სირთულე და ემპირიული ისტორიის კვლევის არჩევა. მიუხედავად მძლავრი პოლიტიკური და იდეოლოგიური წნეხისა შეიძლება ითქვას, რომ ქართული ისტორიოგრაფიაში ამ პრობლემატიკით დაინტერესების გარკვეული ტრადიცია მაინც არსებობს და მისი შეუფასებლობა არ ივარგებს.

პირველ ყოვლისა საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ამ საკითხების კვლევაში გარკვეული ევოლუცია განიცადა. ძირითადად ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ თუ თავდაპირველად ქართულ ისტორიოგრაფიას აღნიშნულ საკითხში სწორი ორიენტირი ჰქონდა დასახული და უპირატესად მეცნიერულ აქცენტებს სვამდა, შემდგომში ვითარება მკვეთრად შეიცვალა და ის იძულებული იყო დამორჩილებოდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატს. ამ უნიფიკაციის ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენდა ქართული ისტორიოგრაფიის თეორიული და მეთოდოლოგიური გაუფერულება.<sup>3</sup> განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ თუ თავდაპირველად ამ თემატიკით დაინტერესების ინიციატორად ისტორიკოსები გამოდიოდნენ, შემდგომში მათ პოზიციები აშკარად დათმეს და უპირატესობა ფილოსოფოსებს გადაუღოცეს.

ჩვენი ღრმა რწმენით, ისტორიის მეთოდოლოგიის და ისტორიის ფილოსოფიის პრობლემების დამუშავება უწინარესად ისტორიკოსების საქმეა. ამ სფეროში პრიორიტეტის დაბრუნება ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ გადაუდებელ ამოცანად უნდა დავსახოთ.

\* \* \*

20-30-იანი წლების პირველი ნახევარი საქართველოში ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხებით დაინტერესების ოპტიმალურ ხანად უნდა მივიჩნიოთ. ეს საკვსებით კანონზომიერი იყო და მასში საბჭოთა კავშირში ჯერ კიდევ შემორჩენილი თავისუფალი აზროვნების უკანასკნელი სხივი მოჩანს. ამ პერიოდის მთავარ ღირსებას ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლო-

---

<sup>3</sup> უ. სიღამონიძე, საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობის და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია. თბ. 1970, გვ. 78; გ. ყორანაშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ნაწ. I, თბ. 1994, გვ. 118.

გიური პრობლემებისადმი მრავალგარიანტული მიდგომა წარმოადგენს.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული პრობლემის შესწავლის ინიციატორად გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი აკად. ივანე ჯავახიშვილი გვევლინება. ამ თვალსაზრისით პირველ ყოვლისა ყურადღებას იპყრობს მის ნაშრომი „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა“.<sup>4</sup> ფაქტობრივად, ეს ნაშრომი წარმოადგენს აღნიშნული პრობლემის შესწავლის საქმეში გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯს. ამით აკად. ივანე ჯავახიშვილმა საძირკველი ჩაუყარა ისტორიის თეორიული პრობლემების სერიოზულ მეცნიერულ კვლევა-ძიებას ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ეს იყო ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე მისი კიდევ ერთი დიდი დამსახურება, რომლის გვერდის ავლა, დავიწყება, მართალი არ იქნებოდა.

სამწუხაროდ, უნდა ითქვას, რომ ივ. ჯავახიშვილმა ამ სფეროში თავისი ჩანაფიქრის ბოლომდე მიყვანა ვერ მოასწრო. ღირებულია არა მარტო ის, რაც მან დაწერა, არამედ ისიც, რისი დაწერაც განზრახული ჰქონდა. ტოტალიტარულ – ბოლშევიკური სახელმწიფოს ძალისხმევით საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში დომინირებდა მოსაზრება, რომლის მიხედვით, ივანე ჯავახიშვილი თითქოს იყო შესანიშნავი ფაქტოლოგი, რომელიც თეორიულ-მეთოდოლოგიური აზროვნების მხრივ ემპირიზმის დონეს არ გასცილებია. ამგვარ განწყობილებას ტონი მისცა ოცდაათიან წლების დისკუსიამ. რეალობა სულ სხვაგვარი იყო.

უდაოდ, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში თავისი პირველი ლექციის თემად მან აირჩია საკითხი არა საქართველოს ემპირიული ისტორიიდან, არამედ შეეჭვიდა ისტორიის ფილოსოფიის რთულ პრობლემას „ადამიანის პიროვნება და მისი მნიშვნელობა ძველ ქართულ საისტორიო და საფილოსოფოსო მწერლობასა და ცხოვრებაში“. ამიტომ მოსაზრება თითქოსდა ივ. ჯავახიშვილს არ აინტერესებდა ისტორიის ფილოსოფია<sup>5</sup> სწორი არ უნდა იყოს და აგნინებს ისტორიული მეცნიერების წინაშე მის დიდ დამსახურებას. პირიქით, მისი მრავალრიცხოვანი შრომებიდან, საარქივო მასალებიდან, თვალნათლივ ჩანს, რომ ის დიდ ინტე-

<sup>4</sup> ივ. ჯავახიშვილი. ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა. თხზულებანი. ტ. VIII. თბ. 1977. ამ, მხრივ საგულისხმოა სხვა ნაშრომები: ქართველი ერის ისტორია, მამულიშვილობა და მეცნიერება. და სხვა.

<sup>5</sup> ლ. სანიკიძე. ისტორია ნაშრომი თუ ნაწარმი. „სახალხო განათლება“. 1990 წელი. 19 ივლისი.

რესს ამჟღავნებდა და საკმაოდ კარგად იყო ჩახედული ისტორიის თეორიულ საკითხებში. საყურადღებოა, თვით საკითხის დასმა – ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა. ის ისტორიის ფილოსოფიისა და ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესებას უსვამს ხაზს. მეცნიერს კარგად უნდა ჰქონოდა გაცნობიერებული პრობლემის აქტუალობა. ის ცდილობდა ამ კუთხით განეხილა საქართველოს ისტორია, მოეხდინა სინთეზი, მაგრამ ამ ჩანაფიქრის ბოლომდე მიყვანა ვეღარ მოასწრო. შეიძლება არ დავეთანხმოთ პროფ. გრ. ნათაძეს თითქოს „ივ. ჯავახიშვილს საქართველოს ისტორიის სინთეზი არ მოუხდენია“.<sup>6</sup>

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ივ. ჯავახიშვილი საკმაოდ მაღალი აზრისა იყო ისტორიის მეთოდოლოგიაზე და ისტორიის ფილოსოფიაზე და მიზანშეწონილად მიაჩნდა საისტორიო დარგის მომავალი სპეციალისტებისათვის ამ საგნების სწავლება.<sup>7</sup> როგორც ჩანს, ივ. ჯავახიშვილს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ამ დარგების შესწავლის მნიშვნელობა ისტორიკოსის ფორმირების საქმეში, მისთვის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში. ეს იყო სავსებით სწორი პოზიცია, რომელიც პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, მხოლოდ ნაწილობრივ თუ იქნა რეალიზებული.

საკმაოდ ფართო გეგმები ჰქონდა მას წმინდა მეცნიერული თვალსაზრისით და ამ დარგში მეტად სერიოზული ჩანაფიქრი გააჩნდა. სამწუხაროდ, უნდა ითქვას, რომ მან ამ განზრახვის ბოლომდე განხორციელება ვერ მოასწრო. „ივ. ჯავახიშვილს, როგორც ჩანს, ჩაფიქრებული ჰქონდა „ისტორიის მეთოდოლოგიის და ფილოსოფიის“ დაწერა, რისთვისაც საგანგებოდ განკუთვნილ ყდაში აგროვებდა ამ საკითხებთან დაკავშირებულ მასალას, დაწერილი დარჩა მხოლოდ ზოგადი შესავალი და „შედარებითი მეთოდის შესახებ“.<sup>8</sup>

სავსებით კანონზომიერი უნდა იყოს, რომ პოსტსაბჭოთა ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ძიებებისადმი ინტერესი მკვეთრად იზრდება, რაც პოლიტიკური სახეცვლილების ლოგიკური შედეგია. პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს პროფ. ედუარდ კოდუას წიგნი „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური

---

<sup>6</sup> გრ. ნათაძე. საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიისა და მეთოდო-  
კის საკითხები. თბ. 1931, გვ. 81.

<sup>7</sup> რ. მეტრეველი. ივანე ჯავახიშვილი და ქართული კულტურის ზოგიერ-  
თი საკითხი. თბ. 1975, გვ. 42.

<sup>8</sup> ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის აღწერილობა. შეადგინეს ანა ბაქ-  
რაძემ და ნათელა ჯავახიშვილმა. თბ. 1976, გვ. 14.

და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“<sup>9</sup> და პროფ. გურამ ყორანაშვილის წიგნი „ივანე ჯავახიშვილი“<sup>10</sup>, სადაც აღნიშნული საკითხის განხილვას საკმაოდ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი.<sup>11</sup>

ივ. ჯავახიშვილის სახით საქმე გვაქვს საქართველოში პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენელთან. ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ძიებები, ვფიქრობთ, კარგად თავსდება პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის თეორიულ ჩარჩოებში.<sup>12</sup>

ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებს მიაპყრო ყურადღება მეორე ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა პროფ. გრ. ნათაძემ. 1931 წელს გამოვიდა მისი წიგნი „საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხები“.<sup>13</sup> ძნელია დავეთანხმოთ პროფ. ედ. კოდუას თითქმის ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესების საქმეში „გიგო ნათაძის გვერდით გარკვეული წვლილი ჰქონდა ივანე ჯავახიშვილსაც“.<sup>14</sup> სინამდვილეში პირიქით იყო. აქ ყველაფერი თავდაყირაა დაყენებული. ფაქტობრივად, გრ. ნათაძის ეს წიგნი ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე რჩება ერთადერთ ნაშრომად, რომელიც სპეციალურად შეეხება ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებს. მი-

<sup>9</sup> ედ. კოდუა. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი. თბ. 1997.

<sup>10</sup> გ. ყორანაშვილი. ივანე ჯავახიშვილი (ახლებურად წაკითხვის ცდა). თბ. 1999.

<sup>11</sup> უახლეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევის განხილვას ეხება. მ. კალანდაძე. ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის ფილოსოფიური ძიებების შესწავლა თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში. თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. II. თბ. 2011, გვ. 504-522; მ. კალანდაძე. ისტორიოგრაფიული ეტიუდები. თბ. 2011, გვ. 331-352.

<sup>12</sup> მ. კალანდაძე. იყო თუ არა ივანე ჯავახიშვილი რიკერტიანელი. თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. I. თბ. 2011, გვ. 208-214; მ. კალანდაძე. ისტორიოგრაფიული ეტიუდები. თბ. 2011, გვ. 352-359; მ. კალანდაძე. ივანე ჯავახიშვილი და ისტორიის ეპისტემოლოგიის საკითხები. თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. IV. თბ. 2011, გვ. 332-350; მ. კალანდაძე. ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის კვლევის მეთოდები. თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. VI. თბ. 2012, გვ. 331-350; ამ საკითხს ცოტა სხვაგვარად მიუდგა პროფ. ფ. ლომაშვილი, იხ. ფ. ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. III. თბ. 2012, გვ. 321-351, ეს ჩვენი აზრით საკითხის ისტორიოგრაფია უფროა, ვიდრე ისტორიის ფილოსოფია.

<sup>13</sup> გრ. ნათაძე. საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიისა და მეთოდის საკითხები.

<sup>14</sup> ედ. კოდუა. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, გვ. 6-7.

სი მნიშვნელობაც, სწორედ, ამაში მდგომარეობს. ეს ნაშრომი იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე, უდაოდ, საგულისხმო იყო და ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენია. ცხადია, ეს წიგნი დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა და ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს.

ივ. ჯავახიშვილისაგან განსხვავებით, გრ. ნათაძე სხვა გზით მიდის, რაზეც პროფ. ედ. კოდუა თავის წიგნში „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“ კრინტს არ ძრავს და ღუმილით უვლის გვერდს. განსხვავება პრინციპულ ხასიათს ატარებდა და იმაში მდგომარეობდა, რომ ივ. ჯავახიშვილი ამ თემას გაცილებით უფრო ფართოდ მოიაზრებდა, ხოლო გრ. ნათაძე შედარებით ვიწროდ უდგებოდა. გრ. ნათაძის მიერ, „ეკონომიკური მატერიალიზმის“ პოზიციებიდან ივ. ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების კრიტიკა ცალმხრივია და მიუღებლად მიგვაჩნია. გრ. ნათაძე ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრედ გვევლინება. ასეთი აზრთა სხვადასხვაობა საინტერესოა და მასში, უწინარესად, საბჭოთა კავშირში შემორჩენილი დამოუკიდებელი აზროვნების უკანასკნელი ანარეკლი უნდა დავინახოთ.

პირველ რიგში, ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი, რატომ საზოგადოებათმცოდნეობა და არა ისტორია. აქ აისახება სავსებით რეალური ვითარება. საქმე ისაა, რომ 30-იანი წლების პირველ ნახევრამდე საბჭოთა სკოლაში არ ისწავლებოდა ისტორია და ის ჩანაცვლა საზოგადოებათმცოდნეობამ. ეს იყო კიდევ ერთი წარუმატებელი ექსპერიმენტი. სკოლაში აღადგინეს ისტორიის სწავლება.<sup>15</sup>

ისტორიის მეთოდოლოგიის პრობლემების გადაჭრას გრ. ნათაძე ცდილობდა ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების კუთხით და აღნიშნული პრობლემების გადაწყვეტის დროს ეკონომიკური მატერიალიზმის პოზიციებზე იდგა. გრ. ნათაძე ცდილობს ეკონომიკური მატერიალიზმიდან მარქსიზმისკენ ევოლუციას. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით აიხსნება მისი შეხედულებებისათვის ნიშანდობლივი წინააღმდეგობა. გრ. ნათაძე თავის კონკრეტულ ისტორიულ გამოკვლევებში დიდ ყურადღებას უთმობდა სოციალურ ისტორიას, ხოლო პოლიტიკური ისტორია, სამართალი, კულტურა, რელიგია, ზნეჩვეულებები და საზოგადოების ცხოვრების სხვა მხარეები შედარებით მკრთა-

---

<sup>15</sup> ნ. მამუკელაშვილი. ისტორიის სწავლება ქართულ საბჭოთა სკოლაში. კრებ.: „აღექსანდრე ნამორაძე“. თბ. 1993.

ლად, სუსტადაა გაშუქებული. ამგვარი ხედვა ცალმხრივია და წარსულის ადეკვატურ სურათს ვერ გვიქმნის.<sup>16</sup>

\* \* \*

სავსებით კანონზომიერი უნდა იყოს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლები, 30-იანი წლების შუა ხანებამდე, საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესების ყველაზე უფრო ნაყოფიერ ხანად გვევლინება. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. ეს საბჭოთა კავშირში ჯერ კიდევ შემორჩენილი თავისუფალი აზროვნების ბოლო გამოვლინება იყო. შემდგომში ვითარება მკვეთრად შეიცვალა, რაც უპირატესად პოლიტიკური კატაკლიზმებით იყო განპირობებული. საბჭოთა კავშირში დამყარდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია, დიქტატი. განსხვავებული აზრი სასტიკად იდევნებოდა, თვით მეცნიერის ფიზიკური განადგურების ჩათვლით. მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია. ეს უპირატესად, იმით გამოიხატებოდა, რომ ისტორიის ფილოსოფიას და მეთოდოლოგიას ჩამოართვეს მოქალაქეობის უფლება და ის ჩაანაცვლა სტალინური ტიპის ისტორიულმა მატერიალიზმმა, რომელიც გამოცხადებული იქნა უკანასკნელ ჭეშმარიტებად. ეს იყო ისტორიის აღქმის ერთადერთი სწორი მეთოდი. სხვა მიდგომები სრულიად იგნორირებული, უგულვებელყოფილი, იქნა. საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა ჩაანაცვლა დოგმატიზმმა. ისტორიას არ ხელეწიფება უკანასკნელი ჭეშმარიტება. ამ გზას საბოლოოდ ჩიხში მიყვავართ. ამითაა განპირობებული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის კრიზისი, რომელმაც საბოლოოდ ლეტალური ანუ სასიკვდილო ხასიათი მიიღო.

გამოითქვა მოსაზრება, თითქოს „სტალინიზმის პირველი მსხვერპლი ფილოსოფია იყო“. ერთი რომელიმე დარგის, უბნის, გამოყოფა ძალზედ ძნელია და, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. საქმე ისაა, რომ ი. სტალინმა ერთიანი ფრონტით შეუტია ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს. ჩვენ უფრო იმ აზრისკენ ვიხრებით, რომ სტალინიზმს პირველად ისტორია შეეწირა ანდაც, შესაძლოა, ისტორიაც და ფილოსოფიაც ერთდროულად. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 1936

<sup>16</sup> ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით იხილეთ მ. კალანდაძე. დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ. 1999, გვ. 121-129.

წლის 23 მარტიდან 2 აპრილამდე გამართული დისკუსია<sup>17</sup>. ეს იყო მეცნიერებაში სახელმწიფოს უხეში ადმინისტრაციული ჩარევის ერთ-ერთი მკაფიო გამოვლინება. ფაქტობრივად აქ გამართულ დისკუსიას მეცნიერებასთან არავითარი კავშირი არ ჰქონია და წარმოადგენდა უხეშ პოლიტიკურ ანგარიშსწორებას. განსაკუთრებით მძიმე შედეგები მოჰყვა მას ისტორიის თეორიის სფეროში და ამ დაინტერესებას შეიძლება ითქვას, რომ პრაქტიკულად წერტილი დაესვა. თუ კონკრეტულ ისტორიულ გამოკვლევებში კიდევ შეიძლებოდა რაღაც მანევრირება, თეორიული ხასიათის გამოკვლევებში ეს არსებითად გამორიცხული იყო და გაბატონებული იდეოლოგიის წინააღმდეგ გალაშქრების ტოლფასი გახლდათ „საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების პირველი პერიოდის დასასრულს საქართველოში გატარებულ მნიშვნელოვან ღონისძიებათა შორის უნდა აღინიშნოს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარებული ღონისძიება. ეს ღონისძიება უნდა ჩაითვალოს ჩვენთან მარქსისტული მეცნიერების ჩასახვისა და ჩამოყალიბების პირველი პერიოდის დასასრულად, რადგან მას შემდეგ უკვე საქართველოს ისტორიის, სოციალური ისტორიის, რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის კვლევა არსებითად, ძირეულად განსხვავდებოდა წინა წლებში (1936 წლამდე) ჩატარებული მუშაობისაგან“<sup>18</sup> ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი, რა მოუტანა ამ დისკუსიამ ქართულ ისტორიოგრაფიას? მან ხელი შეუწყო მის პროგრესს თუ პირიქით – გამოიწვია სტაგნაცია? პირდაპირ ვიტყვით, რომ ამ დისკუსიის შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიაში შექმნილი ვითარების შელამაზება, ვარდისფერებში წარმოჩენა, ძლიერ გაზვიადებული და პოლიზიტირებული იყო და დღეს უკვე მოძველებულია. „დისკუსიის შემდეგ მოხდა ისტორიკოსთა დიდი ნაწილის „მოთვინიერება“, მეცნიერების ამ ღარგის უნიფიცირება, საბოლოოდ გაუფერულება (მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით)“<sup>19</sup> ცხადია, არავინ არ უარყოფს კონკრეტულ საკითხებზე ქართველი ისტორიკოსების გამოკვლევების მნიშვნელობას. ამიტომ სავსებით ლოგიკურია, რომ საქართველოში ისტორიული მეცნიერების თეო-

---

<sup>17</sup> „დისკუსია საისტორიო ფრონტზე მდგომარეობის შესახებ“. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 471. აღწერა 19. საქმე 4 და 5; ივანე ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე. გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მერაბ ვაჩნაძემ და პროფ. ვახტანგ გურუღმა. თბ. 2004.

<sup>18</sup> უ. სიღამონიძე, საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობის და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია, გვ. 78.

<sup>19</sup> გ. ყორანაშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. I. თბ. 1994, გვ. 118.

რიული პრობლემებით დაინტერესების საქმეში ეს მონაკვეთი 30-იანი წლების შუა ხანებიდან ი. სტალინის გარდაცვალებამდე, მეტად მწირი აღმოჩნდა და ამ სფეროში ღირებული ბევრი არაფერი შექმნილა.

\* \* \*

ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ შეინიშნება ისტორიის ფილოსოფიით და მეთოდოლოგიით დაინტერესების აშკარა გამოცოცხლება. სახელმწიფოს მხრიდან პოლიტიკურმა და იდეოლოგიურმა ზეწოლამ შედარებით იკლო. ამ ხანას „დათმობის პერიოდს“ უწოდებენ, რომლისთვისაც დამახასიათებელი იყო „იდეური დაბნეულობა“ ეს გამოფხიზლება, ცხადია, მარქსისტულ – ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებს არ ცილდებოდა და უკიდურესი სტალინური დოგმების და სტერეოტიპების დაძლევის ისახავდა მიზნად. ვთქვათ, ისეთის, როგორიც იყო ი. სტალინის დებულება ანტიკურობიდან შუა საუკუნეებზე გადასვლის დროს „მონათა რევოლუციის“ შესახებ. ფაქტობრივად, ი. სტალინის გარდაცვალებიდან იწყება საქართველოში ისტორიის ფილოსოფიისა და მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესების ახალი, მესამე ეტაპი.

ქართულ სინამდვილეში ამ გამოცოცხლების ერთ-ერთ პირველ სიმპტომს წარმოადგენს პროფ. ედუარდ კოდუას წიგნი „ისტორიის ფილოსოფია“<sup>20</sup> იგივე თემატიკას შეეხება მისი ორი წიგნი „ისტორიის საზრისის საკითხისათვის“ და „ისტორიის იმანენტური საზრისის საკითხისათვის“.<sup>21</sup>

ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ პროფ. ედ. კოდუას დაინტერესება ისტორიის ფილოსოფიის პრობლემებით ძალიან კარგია და მისასალმებელი უნდა იყოს. მან აღნიშნული საკითხის შესწავლის საქმეში თავისი წვლილი შეიტანა. მის შრომებს ისტორიის ფილოსოფიის პრობლემებით დაინტერესებული ვერც ერთი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის.

ისტორიის ფილოსოფიის რეანიმაციის საქმეში პროფ. ედ. კოდუას წვლილს, ცხადია, არავინ უარყოფს, მაგრამ მისი უსაშველოდ გაზვიადება საჭირო არ არის. ეს სულ სხვა გზა იყო, რომელიც ივ. ჯავახიშვილის მიერ დაწყებული საქმის გაგრძელებად ძნელია მივიჩნიოთ.

პროფ. ედ. კოდუას პრეტენზია, ვითომ საქართველოში მან განავითარა

<sup>20</sup> ედ. კოდუა. ისტორიის ფილოსოფია (ბურჟუაზიული თეორიების კრიტიკა). თბ. 1966.

<sup>21</sup> ედ. კოდუა. ისტორიის საზრისის საკითხისათვის. თბ. 1976; ედ. კოდუა. ისტორიის იმანენტური საზრისის საკითხისათვის. თბ. 1979.

ისტორიის ფილოსოფია, ძალზე ამბიციურად უნდა ჟღერდეს და მთლად დამაჯერებელი როდია. პროფ. ედ. კოდუამ ისარგებლა კონიუნქტურით და შეეცადა დაეკავებინა ცარიელი ნიშა, რომელიც უპირატესად პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, ქართულ ისტორიოგრაფიაში თავისუფალი აღმოჩნდა.

პროფ. ედ. კოდუას წიგნი „ისტორიის ფილოსოფია“ კონიუნქტურულ ხასიათს ატარებს და, ვფიქრობთ, სავსებით შეესატყვისებოდა „იდეური დაბნეულობის“ ხანის სულისკვეთებას. ის კარგად თავსდება მარქსისტული ფილოსოფიის თეორიულ ჩარჩოებში. სხვათა შორის, ეს ძალიან კარგადაა გაცხადებული ედ. კოდუას წიგნის სათაურში „ისტორიის ფილოსოფია“ (ბურჟუაზიული თეორიების კრიტიკა). ეს არის საკითხისადმი წმინდა მარქსისტული მიდგომა. და აქ საქმე ეხება ბურჟუაზიული კონცეფციის მარქსისტულ კრიტიკას. პროფ. ედ. კოდუა სწორედ გადმოგვცემს საზღვარგარეთელი მეცნიერების შეხედულებებს. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და მისასალმებელია. ეს მისი წიგნების დადებითი მხარეა, მაგრამ მხოლოდ ამის გაკეთება საკმარისი არ უნდა იყოს და აღნიშნულ თემაზე სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმოდგენას როდი გვიქმნის. პროფ. ედ. კოდუა ადვილი გზით სიარულს ამჯობინებს და საკითხს მეტად მარტივად წყვეტს. ის, რაც ახლოა მარქსიზმთან ძალიან კარგია და მისაღებია, ხოლო ის, რაც შორდება მარქსიზმს, ცხადია, არ ვარგა და მიუღებელია. ამის საუკეთესო ნიმუშია მისი მონოგრაფიები „ისტორიის ფილოსოფია“ (ბურჟუაზიული თეორიების კრიტიკა), „კლასების ლენინური განსაზღვრების მნიშვნელობა თანამედროვე ბურჟუაზიული სოციოლოგიის კრიტიკისათვის“. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მან შეადგინა „კლასები და კლასობრივი ბრძოლა. ქრესტომათია ვ. ი. ლენინის შრომების მიხედვით“. ასეთიმიდგომა ახალი არაა. ეს სქემა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში მიღებული იყო. ის გაკვალულ ბილიკს მიუყვება. პროფ. ედ. კოდუა დასძენს, რომ მან ისტორიის საზრისის მწკრივიდან გამორიცხა კომუნიზმი. სინამდვილეში ეს ასე არაა. აი, რას წერს პროფ. ედ. კოდუა: „მსოფლიო სოციალისტური სისტემა მიემართება ისტორიის საზრისის განხორციელებისაკენ კომუნიტური საზოგადოების სახით“.<sup>22</sup> მის წიგნში „ისტორიის იმანენტური საზრისის საკითხისათვის“ ერთი მონაკვეთი ასეა დასათაურებული: „კომუნიზმი როგორც ისტორიის საზრისი“.<sup>23</sup> და ბოლოს, საინტერესოა აღინიშნოს, რომ 1988 წელს პროფ. ედ. კოდუა კენჭს იყრიდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

---

<sup>22</sup> ედ. კოდუა. ისტორიის ფილოსოფია, გვ. 3

<sup>23</sup> ედ. კოდუა. ისტორიის იმანენტური საზრისი, გვ. 85-98.

წევრ-კორესპოდენტად პარტიის ისტორიასა და მეცნიერულ კომუნიზმში.<sup>24</sup>

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ბუნებრივია, პროფ. ედ. კოდუას შეხედულებებმა მკვეთრი ფერისცვალება განიცადა. ახლა ის უკვე სრულიად საპირისპიროს ამტკიცებს. 1996 წელს გამოვიდა მისი წიგნი „სოციოლოგიის ისტორია“, სადაც პროფ. ედ. კოდუა მარქსიზმის კლასიკოსების წვლილზე კრინტს არ ძრავს და ღუმილით უვლის გვერდს. ასეთი იგნორირება სრულიად გაუმათვლელია. ნათელია, რომ ის ერთი უკიდურესობიდან მეორეში გადავარდა. ამის ნათელ ილუსტრაციას წარმოადგენს 1998 წლის 12 მარტის საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების სხდომაზე წაკითხული მოხსენება, სადაც მან კატეგორიულად განაცხადა „კარლ მარქსის ისტორიოგრაფიის განვითარებაში არავითარ დადებითი როლი არ უთამაშიაო“. ეს უკვე სულ სხვა უკიდურესობაა. წმინდა მეცნიერულად ორივე უკიდურესობა მარქსიზმ – ლენინიზმის აპოლოგეტური შეფასება ან მისი მიწასთან გასწორება, სრული უგულვებელყოფა, მიუღებელია. მიზანშეწონილი იქნებოდა უფრო დაბალანსებული მიდგომა. როგორც ხედავთ, ვერც ერთ და ვერც მეორე შემთხვევით პროფ. ედ. კოდუამ ეს ვერ შეძლო, რაც, ცხადია, გასაკვირი არ უნდა იყოს. და მნიშვნელოვანწილად იმით გახლდათ გამოწვეული, რომ ორივე შემთხვევაში საკითხისადმი მიდგომა მეცნიერული კი არაა, არამედ კონიუნქტურულ ხასიათს ატარებდა.

საინტერესოა პროფ. ედ. კოდუას დამოკიდებულება ვ. ი. ლენინის შეხედულებებისადმი. აი, რას წერდა იგი გაზეთ „თბილისის“ ფურცლებზე 1999 წლის 11 აპრილს. „რაც შეეხება ჩემს დამოკიდებულებას ლენინისადმი, მე ყოველთვის ვცდილობდი მის შრომებში რაციონალური მარცვალის ამოშვას და მისი სახელი გამომეყენებინა არამარქსისტული თეორიების გადმოსაცემად“. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, გასაკრიტიკებლად. პროფ. ედ. კოდუა ვერ ამჩნევს, რომ წინააღმდეგობაში მოექცა. ეს იმაში მდგომარეობს, რომ მარქსის შეხედულებებში დადებითი ვერაფერი იპოვა, ხოლო ვ. ლენინის მოძღვრებაში რაციონალურ მარცვალს ეძებს. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ის ვერ ამჩნევს განსხვავებას ავოენტურ მარქსიზმს და ლენინიზმს შორის. ნუთუ ვ. ი. ლენინის შეხედულებები უფრო ღირებული და მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე კ. მარქსის?

და ბოლოს, უნდა ითქვას, რომ დასკვნების არქონა პროფ. ედ. კოდუას წიგნების კიდევ ერთი მინუსია. ფაქტობრივად ღიად რჩება საკითხი, რა შე-

<sup>24</sup> გაზ.: „კომუნიზმი“. 1988 წელი. 3 ივნისი.

დეგებს მიაღწია პროფ. ედ. კოდუამ ამ პრობლემის დამუშავების დროს.

პროფ. ედ. კოდუას, ცხადია, არავინ არ საყვედურობს იმაზე, რომ ის ამ პრობლემას მარქსისტულად მიუდგა. ეს გასაგებია. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“ ედ. კოდუა ცდილობს მოერგოს სიტუაციას, კონიუნქტურას და ის სიახლეები, რომელიც ნიშანდობლივი იყო „დათობის ხანისთვის“ თავის სასარგებლოდ წარმოაჩინოს და დაგვარწმუნოს, რომ თითქოს საქართველოში მან განავითარა ისტორიის ფილოსოფია. სინამდვილე სულ სხვაგვარადაა. ედ. კოდუას მსჯელობაში ამბიციები და პრეტენზიები ჭარბობს, ხოლო თვითკრიტიკული ინტონაცია არ იგრძნობა.

ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის საკითხებით დაინტერესებას ამჟღავნებდა პროფ. გივი კილურაძე. მისი წიგნი „ახალი ისტორია“<sup>25</sup> მთლიანად თეორიული, ისტორიოგრაფიული ხასიათისაა. ეს წიგნი იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შენაძენია. თუ ამ მსჯელობას ძალად თავსმოხვეულ მარქსიზმს ჩამოვაშორებთ, მასში თავმოყრილი მეცნიერული ინფორმაცია ნამდვილად ღირებულია და მისი გამოყენება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია.<sup>26</sup> დღეს ამ ინფორმაცია სულ სხვა ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს.

ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე პროფ. უშანგი სიღამონიძის ერთ-ერთ დამსახურებას წარმოადგენს ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავება. ამ თემას ეძღვნება მისი საინტერესო წიგნი „ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები“.<sup>27</sup> აქ ავტორი გვაცნობს იმ დროს სრულიად ახალი სამეცნიერო დისციპლინის ინფორმატიკის ძირითად საფუძვლებს, რომელიც ჩვენში პირველად იკიდებდა ფეხს. წინა პლანზეა წამოწეული ისტორიულ მეცნიერებაში სამეცნიერო-საინფორმაციო საქმიანობის თეორიული საკითხები. პრობლემისადმი ამგვარი მიდგომა იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ნოვატორული იყო, თუმცა ამ ეპოქის კვალი წიგნს მაინც ეტყობა.<sup>28</sup> ის ხარკს უხდის ერთი გაბატონებული მარქსისტულ-ლენი-

---

<sup>25</sup> გ. კილურაძე. ახალი ისტორია. თბ. 1970.

<sup>26</sup> კ. ანთაძე, გივი კილურაძე – ცხოვრება და მოღვაწეობა. თბ. 1983; მ. კალანდაძე. პროფესორი გივი კილურაძე. თსუ შრომები. ტ. 359. თბ. 2005. M. Kalndadze, Ein Georgische Erforscher der Neuen Geschichte Westeuropas. „Georgica“. 30. Aachen 2007.

<sup>27</sup> უ. სიღამონიძე. ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები. თბ. 1978.

<sup>28</sup> უ. სიღამონიძე. ისტორიული მეცნიერება და სამეცნიერო ინფორმაციის საკითხები, გვ. 56-60.

ნურ-იდეოლოგიური დიქტატს, მონოპოლიას.<sup>29</sup>

ჩვენთვის საინტერესო თემას ეხება პროფ. გურამ ყორანაშვილის წიგნი „პროფესია – ისტორიკოსი“.<sup>30</sup> ასეთი თეორიული ხასიათის ნაშრომებით ქართული ისტორიოგრაფია განებივრებული არასოდეს ყოფილა და ამ პრობლემატიკის წინ წამოწევა და გაშუქება, უეჭველად, სასარგებლო საქმეა. ისტორიკოსის პროფესია არ გახლავთ ადვილი, ისტორია არ წარმოადგენს წარსულში იოლ გასეირნებას. ისტორიკოსი ჭეშმარიტებას, რომ მიუახლოვდეს, წარსულში მომხდარი ფაქტი დაადგინოს, რთული და გრძელი გზა აქვს გასავლელი. ინგლისელი ისტორიკოსის ედუარდ ფრიმენის თქმით, „ისტორიკოსის სამუშაო შეუძლია შეასრულოს მხოლოდ იმან, ვისაც მძიმე შრომის არ ეშინია“. ფრანგი ისტორიკოსის ფიუსტელ დე კულანჟი აღნიშნავდა „ერთი დღის სინთეზს ესაჭიროება ათი წლის შრომა“. ცამდის მართალი იყო იგივე ფუსტელ დე კულანჟი როდესაც ფიქრობდა, რომ „ისტორია არის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო რთული მეცნიერება“.

წიგნი არ წარმოადგენს სამეცნიერო გამოკვლევას. იგი სამეცნიერო – პოპულარულ ხასიათს ატარებს. ამ კულტურტრეკერულ მისიას შეიძლება ითქვას, რომ ავტორმა ურიგოდ როდი გაართვა თავი. პროფ. გ. ყორანაშვილის წიგნის „პროფესია – ისტორიკოსი“ მეორე თავი მთლიანად ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებს განიხილავს და ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ მხრივ არსებული ხარვეზის აღმოფხვრის მცდელობას წარმოადგენს. იმჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე, როდესაც ისტორიის მეთოდოლოგიის სფეროში თითქმის არაფერი გაგვაჩნდა, ეს იყო სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი.

საკვებით ვეთანხმებით ავტორს, როდესაც ერთმანეთისაგან მკვეთრად გამიჯნავს ავთენტურ მარქსიზმს და ვ. ლენინურ, დოგმატურ, მარქსიზმს. ეს აზრი არის გატარებული მის მიერ სულ ახლახანს 2012 გამოქვეყნებული წიგნში „ერთი სოციოლოგიური თეორიის უცნაური მეტამორფოზი“. ვ. ლენინმა და ი. სტალინმა საფუძველი ჩაუყარეს ვიწრო დოგმატირებულად ინტერპრეტირებული მარქსიზმის მონოპოლიას. ფაქტობრივად, ეს იყო უკანგადადგმული ნაბიჯი. მათ კი არ განავითარეს მარქსიზმი, როგორც ამას დიდი ხნის განმავლობაში გვიმტკიცებდნენ, არამედ დოგმად აქციეს. რა თქმა უნდა,

<sup>29</sup> მ. კალანდაძე. პროფესორი უშანგი სიდამონიძე. თბ. 2004; M. Kalandadze. Uschangi Sidamonidze – ein opfer des totalitären Regimes. „Georgica“. 28. Aachen 2005.

<sup>30</sup> გ. ყორანაშვილი. პროფესია – ისტორიკოსი. თბ. 1986.

ავთენტური მარქსიზმი გაცილებით უფრო სერიოზული მოძღვრებაა, ვიდრე ორთოდოქსულ-ბოლშევიკური ლენინურ – სტალინური მარქსიზმი. ამის თაობაზე ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს, მაგრამ ავთენტური მარქსიზმის მნიშვნელობა, მეცნიერული ღირებულება, გაზვიადებული არ უნდა იქნას. ის არ წარმოადგენს ჭეშმარიტების უკანასკნელ ინსტანციას და მას გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. სოციალ-ეკონომიკურ ფორმაციებზე მარქსისტულ მოძღვრებაზე აქცენტირება ანაქრონიზმად მიგვაჩნია, ყავლი გაუვიდა და ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს.<sup>31</sup> საკითხისადმი ამგვარი დამოკიდებულება გასაკვირი არ უნდა იყოს და მასში, პირველ ყოვლისა, 60-იან წლებში გავრცელებული თვალსაზრისის „უკან მარქსიზმისაკენ“ ლოგიკურ შედეგს ვხედავთ. ეს არის ერთი ხედვა. არსებობს სხვა მიდგომა. ჩვენ უფრო პერსპექტიულად მიგვაჩნია მიმართულება, რომელიც მკვეთრად გაემიჯნა მარქსიზმს. მისი მთავარი ტონისმიმცემი პროფ. ა. გურევიჩია. და ბოლოს, უნდა დავძინოთ, ზომ არ დაჩრდილა ქართველი მეცნიერის თვალში ჰეგელიანურმა მიდგომამ მეორე უფრო საინტერესო და პერსპექტიული ნეოკანტიანელების თვალსაზრისი?

ისტორიის თეორიული საკითხებისადმი დიდ ინტერესს ამჟღავნებდა ისტორიკოსი გერმან სიმონიძე. სამწუხაროდ, ამ სფეროში მისი მდიდარი მეცნიერული პოტენციალი, გარკვეული ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზების გამო, ფაქტობრივად გამოუყენებელი დარჩა. მან სულ რაღაც ორიოდ ნაშრომი დაწერა, რაც, რა თქმა უნდა, ძალიან ცოტაა, არადა გაცილებით უფრო მეტი ხელეწიფებოდა. ასეთი პასიურობის მიზეზი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მიუღებლობაში უნდა ვეძიოთ. ალბათ, იყო ამის გამომწვევე სხვა მიზეზები, რომელიც მის ადამიანურ ხასიათში ძვეს და რომლის შესახებ დღეს ჩვენ მხოლოდ ვარაუდები შეგვიძლია გამოვთქვათ.<sup>32</sup>

ისტორიის თეორიულ პრობლემებთან შეჭიდების ერთ-ერთ ამაო მცდელობას წარმოადგენს ფილოსოფოს ჭელიძის წიგნი „რა არის ისტორია“.<sup>33</sup>

---

<sup>31</sup> კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე. კრიზისიდან გამოსავალი მეცნიერული გამოკვლევების დონის ამაღლება. მწიგნობარი. თბ. 2006, გვ. 59-65.

<sup>32</sup> Г. Симонидзе. Разработка исторических проблем с точки зрения кибернетики. тс.უ შრომები. ტ. 65. თბ. 1975; Г. Сидамонидзе. Возникновение системного подхода к изучению общественных явлений. тс.უ შრომები. ტ. 246. თბ. 1984; მ. კალანდაძე. გერმან სიმონიძე – ჭეშმარიტი ინტელიგენტი. კრებ.: მიძღვნილი მიხეილ მამფორიასა და გერმან სიმონიძის ხსოვნისადმი. თბ. 2005.

<sup>33</sup> В. Челидзе. Что такое история. М. 1978.

ჩვენი თვალსაზრისით, ეს არის ძალზე სუსტი წიგნი. თუ მას მარქსისტულ გარესამოსს ჩამოვაცილებთ, ხელში რეალურად არაფერი შეგვჩრება. ამიტომ ამ წიგნზე აპელირება, არცთუ მთლიანად დამაჯერებელი უნდა ჩანდეს.

\* \* \*

90-იანი წლების დასაწყისში დაიშალა საბჭოთა კავშირი. ეს იყო გრანდიოზული მნიშვნელობის ისტორიული მოვლენა. ფაქტობრივად ამით სრულდება ერთი პერიოდი, ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავება საბჭოთა ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში. 90-იანი წლების დასაწყისიდან იწყება ამ პრობლემატიკით დაინტერესების მეორე პერიოდი. ისტორიის თეორიული საკითხების შესწავლა პოსტსაბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ის დღესაც გრძელდება. მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიას წერტილი დაესვა. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ სუვერენობა აღიდგინა. ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. გაჩნდა თავისუფალი არჩევანი. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამის გარეშე ამ პრობლემის შესწავლის საქმეში რამე წინსვლაზე ფიქრი ძნელი იქნებოდა. უწინარესად საჭირო იყო ამ თემატიკის მარქსიზმისაგან გაწმენდა. ამ პერიოდში გამოსული სახელმძღვანელოები და შრომები აღიშნული საკითხის ნორმალურ კალაპოტში დაბრუნების პირველ მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ.

სწორი არ იქნება ვიფიქროთ, თითქოს ამ მხრივ თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არაფერი კეთდება, თუმცა გასაკეთებელი, რა თქმა უნდა, გაცილებით მეტია. ამ დარგში უახლოეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ვითარების შელამაზებულად, ვარდისფერებში, წარმოჩენა ანდაც გაბუქება დამაჯერებლად არ მიგვაჩნია. უნდა ვიყოთ რეალისტები და ვცადოთ გავერკვეთ მის დადებით და უარყოფით მომენტებში.

თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში აშკარად შეინიშნება ევროპული ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის, ისტორიის მეთოდოლოგიის, საკითხებისადმი ინტერესის გამოცოცხლება. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და მისასალმებელი უნდა იყოს. განსაკუთრებით უნდა გაუსვათ ხაზი და პოზიტიური დატვირთვა გააჩნია ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ პრობლემატიკისაკენ ისტორიკოსების შემობრუნებას. ამ თემატიკაზე დღეს გაცილებით უფრო ბევრი იწერება, ვიდრე ამ ცოტა ხნის წინათ. ეს, ცხადია, წინგადადგმული ნაბიჯია, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ უმთავრესად ორიენტირებულები ვართ რაოდენობრივ ცვლილებებზე და არა თვისობრივ, ხარისხობრივ, ძვრებზე. პროგრესი უმთავრესად რაოდენობრივ ხასიათს ატარებს.

უახლეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ მოიკიდა ფეხი ერთმა ტენდენციამ. სამეცნიერო – პოპულარული შრომების მეცნიერულ გამოკვლევებად წარმოჩენამ. ზოგიერთები, ისე შორსაც მიდიან, რომ ამ სახის სამეცნიერო შრომებს საღოქტორო დისერტაციად იცავდნენ. ეს არაა შემთხვევითი და ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღეს არსებული ქაოსის ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს, როდესაც მთავარია არა ხარისხი, არამედ რაოდენობა.<sup>34</sup>

უწინარესად უნდა აღინიშნოს ლალი ფირცხალავას წიგნი „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“.<sup>35</sup> ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად დაიწერა სახელმძღვანელო ამ საგანში. ეს არის თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატება. ნაშრომის მეცნიერულ მნიშვნელობას განაპირობებს მისი შემეცნებითი დატვირთვა. სტუდენტებმა მიიღეს კარგი სახელმძღვანელო, რომელიც მათ გარკვეულ წარმოდგენას შეუქმნის ისტორიკოსის პროფესიაზე და დაეხმარება იმ სირთლეების დაძლევაში, რომელიც ახალგაზრდებს არჩეული პროფესიის ათვისების დროს ელით. სახელმძღვანელო სტუდენტებს აწვდის მდიდარ და საინტერესო ინფორმაციას დამხმარე ისტორიულ დისციპლინებზე. თვალნათლივ დაანახვებს, რომ ისტორია რთული მეცნიერებაა და სულაც არ წარმოადგენს ფაქტების უბრალო გროვას, წარსულში ადვილ გასეირნებას. ნაშრომის მნიშვნელობა სწორედ ამაში მდგომარეობდა, მაგრამ პრეტენზიულად მიგვაჩნია წიგნის სატიტულო ფურცელზე გაკეთებული განცხადება, თითქოსდა ეს იყო მონოგრაფია. ამ სახელმძღვანელოს დაწერა ისტორიული მეცნიერების წინაშე ლ. ფირცხალავას დამსახურებას წარმოადგენს.

უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ უახლესი ქართული ისტორიოგრაფიის დამახასიათებელი შტრიხია ისტორიკოსების გააქტიურება. ისინი ცდილობენ დაიბრუნონ ინიციატივა. ეს მისასალმებლად მიგვაჩნია. ბოლო წლებში გამოსული შრომები, უდაოდ, საგულისხმო უნდა იყოს და ისტორიის თეორიული საკითხებით ისტორიკოსების დაინტერესების რეანიმაციის პირველ სიმპტომად გვევლინება. ისინი ცდილობენ ინიციატივის თავის ხელში აღებას. ეს თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებაა. ამ თვალსაზრისით, პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს პროფ. ფარნაოზ ლომაშვილის წიგნი „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“<sup>36</sup>. ეს წიგნი თანამედროვე ქართული

---

<sup>34</sup> მ. კალანდაძე. ისტორიოგრაფიული ეტიუდები. თბ. 2011, გვ. 280, 372-373.

<sup>35</sup> ლ. ფირცხალავა. ისტორიის მეცნიერების შესავალი. თბ. 1994.

<sup>36</sup> ფ. ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. წ. I. თბ. 2003; ფ. ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. წ. 2. თბ. 2007; ფ. ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. წ. 3. თბ. 2012.

ისტორიოგრაფიის ფონზე გარკვეულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს.

წიგნს გააჩნია ძლიერი შემეცნებითი მუხტი. ის ქართულ საზოგადოებას და პირველ რიგში მოსწავლე ახალგაზრდობას გარკვეულ წარმოდგენას შეუქმნის ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიაზე და ინტერესს გაუღვიძებს ამ საგნის მიმართ. ავტორი ცდილობს თვალს გაადგენოს ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიას უძველესი დროიდან დღემდე. ამ როლს მისიას შეიძლება ითქვას, რომ მან ურიგოდ როდი გართვა თავი.

პროფ. ფ. ლომაშვილი კარგად იცნობს ისტორიული აზროვნების ისტორიას და ჩახედული ჩანს ამ თემის ირგვლივ არსებულ მდიდარ სპეციალურ ლიტერატურაში – ერკვევა საკითხის ისტორიოგრაფიაში. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. იგი ფლობს მდიდარ მეცნიერულ ინფორმაციას და მას კრიტიკულად განიხილავს. პოლემისტური მუხტი ამ თემებზე მის მსჯელობას კიდევ უფრო საინტერესოს ხდის.

წიგნი ავტორს სამ ნაწილად აქვს ჩაფიქრებული. პირველი ნაწილი მოყვანილია XIX საუკუნის შუა ხანებამდე, მეორე ნაწილი სრულდება თანამედროვე ისტორიულ-ფილოსოფიური მიმართულების მიმოხილვით, ხოლო მესამე ნაწილში გაშუქებულია ქართული ისტორიოგრაფიის ისტორიულ-ფილოსოფიური ასპექტები.

ნაშრომი გამოადგება საკითხით დაინტერესებულ სპეციალისტებს, მაგრამ ავტორის სიტყვით, „წიგნის მთავარი დანიშნულება კი, ალბათ, უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტების და პროფესორ-მასწავლებლების დახმარება იქნება. ამ ფუნქციას აძლიერებს ის ფაქტიც, რომ ამ დარგში ქართულ ენაზე ჯერჯერობით არავითარი სახელმძღვანელო არ გვაქვს.“<sup>37</sup> სავსებით რეალისტური მიდგომაა.

შეიძლება გვეჩვენება, მაგრამ გვგონია, რომ ზოგიერთ თემაზე მსჯელობა ცოტა გაჭიანურებული ჩანს და სტუდენტებს ურთულებს ძირითადი სათქმელის აღქმას. წმინდა მეცნიერულად ეს მსჯელობა სავსებით გამართლებულია. ზოგიერთი საკითხის შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს.<sup>38</sup>

პროფ. ფ. ლომაშვილის წიგნი „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“ თა-

<sup>37</sup> ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. წ. I. გვ. 49.

<sup>38</sup> ამ საკითხზე დაწერილებით იხილეთ მ. კალანდაძე. მისასაღამებელი ინიციატივა. „ანალები“. №5, 2009; მ. კალანდაძე. ისტორიოგრაფიული ეტიუდები. თბ. 2011, გვ. 316-327; მ. კალანდაძე. უკეთესი ხომ არ იქნებოდა. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 2012 წელი. 26 სექტემბერი.

ნამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებაა და მას ამ პრობლემით დაინტერესებული ვერც ერთი ქართველი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის.

ისტორიის ფილოსოფიის, ისტორიის მეთოდოლოგიის, ისტორიის ეპისტემოლოგიის, შემეცნების, პრობლემებისკენ ისტორიკოსების შემობრუნების კიდევ ერთი ნიმუშია აკად. როინ მეტრეველის თეორიული ხასიათის ნაშრომები. ასეთი მკვეთრი მეტამორფოზი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან, ისტორიის ეპისტემოლოგიის, შემეცნების დარგში, თითქოსდა მოულოდნელი ჩანს, მაგრამ იგი ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მისმა პირველმა სიმპტომებმა უკვე გასული საუკუნის 70-იან წლები იჩინა თავი. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს მისი ნაშრომი „მამულიშვილობა და მეცნიერება“, სადაც ის წინ წამოწევს, ივანე ჯავახიშვილის ეპისტემოლოგიურ ძიებებს, ეს საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე წინადადებულ ნაბიჯს წარმოადგენდა და საინტერესო სიახლე იყო. ქართველი ისტორიკოსები დიდი ხნის მანძილზე ივ. ჯავახიშვილის ეპისტემოლოგიურ ძიებებს ღუმილით უვლიდნენ გვერდს და ეს საკითხი თითქმის დღემდე პერიფერიულ თემად რჩება. თუ ამ მსჯელობას ძალად თავსმოხვეულ მარქსისტულ კლიშეებს ჩამოვამორებთ მასში ჩადებული მეცნიერული ინფორმაცია ღირებულია და ივ. ჯავახიშვილის ეპისტემოლოგიური ძიებების შესწავლის ერთ-ერთ პირველ მცდელობად გვევლინება. მისი მეცნიერული მნიშვნელობა, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა.

ჩვენთვის საინტერესო თემას ეხება მისი ორი ნაშრომი „გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები“ და „ისტორიული ცოდნის ისტორია. ისტორიის შემეცნების საკითხი“.<sup>39</sup> ამ პრობლემებზე მშობლიურ ენაზე არსებული ლიტერატურა ძალზე მწირია და ეს ორი საინტერესო ნაშრომი ამ ვაკუუმის შევსების ერთგვარ მცდელობას წარმოადგენს. მან თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავების და პოპულარიზაციის საქმეში. ეს ისტორიული მეცნიერების წინაშე მისი კიდევ ერთი დამსახურებაა.

ამ შრომებში ის ცდილობს გაერკვეს იმ სიახლეებსა და ნოვაციებში, რომელსაც ადგილი აქვს თანამედროვე ისტორიული აზროვნებაში. ამ გამოცდილების გაცნობიერებას დიდი მნიშვნელობა აქვს და ძალიან დაგვეხმარება

---

<sup>39</sup> რ. მეტრეველი. გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები. ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. ტ. 12. თბ. 2006; რ. მეტრეველი. ისტორიული ცოდნის ისტორია – ისტორიის შემეცნების საკითხი. ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. ტ. 15. თბ. 2011.

იმ სიროულეების დაძლევის საქმეში, რომელიც თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე დგას. ამიტომაც ამ თემებზე მსჯელობა აქტუალური. მისი ყურადღების ცენტრში დგას ისტორიული მეცნიერების პერსპექტივები და პრობლემები. რა უჭირს და რა ულხინს ისტორიას? როგორია მისი ზვალინდელი დღე? რა გზით წავა ისტორიული მეცნიერება? რა პრობლემები დგას ისტორიული მეცნიერების წინაშე? და რა გზები არსებობს იმისათვის, რომ ისინი გადავლახოთ? ეს საკითხები, ბუნებრივია, ყველა ისტორიკოსს აღელვებს და ქართველი მეცნიერები, ცხადია, გამონაკლისს არ წარმოადგენენ. ასეთ პრობლემატიკაში ჩართულობა, ცხადია, ძალიან კარგია და აამაღლებს ქართული ისტორიოგრაფიის რეიტინგს.

უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ ამ რთული საკითხების ირგვლივ ისტორიკოსთა შორის ერთსულოვნება არასოდეს სუფევდა და გამოთქმულია დიამეტრალურად საპირისპირო მოსაზრებები. ისტორიული მეცნიერების მომავალი სვე-ბედისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება ჯერ კიდევ გასული საუკუნის დასაწყისში პირველმა თუ არა ერთ-ერთმა პირველმა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ოსვალდ შპენგლერმა გამოხატა თავის გახმაურებულ წიგნში „ევროპის მზის ჩასვენება“, რომელიც ამაღდროულად ისტორიის მზის ჩასვენებაც იყო. ეს არის ერთი ხედვა, რომელსაც ჰყავს მომხრეები. არის სხვა ხედვაც, რომლის მომხრეებიც ისტორიული მეცნიერების ზვალინდელ დღეს უფრო ოპტიმისტურად უყურებენ. მათი მთავარი ტონის მიმცემი „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსები, პირველ რიგში კი, მათი დამაარსებლები ლუსიენ ფევრი და მარკ ბლოკი, იყვნენ. ეს ისტორიის ჭეშმარიტი აპოლოგია იყო.

XX საუკუნის მიწურულს კვლავ წამოყვეს თავი პესიმისტებმა. მათი ერთ-ერთი თავკაცია იაპონური წარმოშობის ამერიკელი ისტორიკოსი ფრენსის ფუკიამა. მისი ღრმა რწმენით, „მსოფლიოში იხეიმა ლიბერალური დემოკრატიის და სამომხმარებლო კულტურის იდეის გამარჯვებამ, ეს ტრიუმფია დასავლეთის და დასავლური იდეები, ისტორია კი როგორც მოძრაობა დამთავრდა“. როგორც ხედავთ, ფ. ფუკიამა „ისტორიის დასასრულზე“ საუბრობს. „ალბათ, არ არის სადაო, რომ ფ. ფუკიამას გაზვიადებულად აქვს წარმოდგენილი დასავლური (განსაკუთრებით ამერიკული) ლიბერალური დემოკრატიის შეფასება, ხოლო მისი დებულება „ისტორიის დასასრულზე“ გულუბრყვილოა“.<sup>40</sup>

<sup>40</sup> რ. მეტრეველი. გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები, გვ. 481-482.

აკად. რ. მეტრეველი დასძენს, რომ ამჟამად ისტორიული მეცნიერება პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში კრიზისშია და ხაზს უსვამს მის გამომწვევ მიზეზებს. ის ცდილობს დასახოს კრიზისიდან თავის დაღწევის გზები, რაც მის მსჯელობის კონსტრუქციულ მხარეს წარმოადგენს. პირველ ყოვლისა საჭიროა ისტორია გათავისუფლდეს მოძველებული სტერეოტიპებისაგან. საჭიროა გახდა ისტორიის გნოსეოლოგიური პრობლემების ხელახალი გააზრება, ისტორიული მეცნიერების მეთოდების შეუზღუდავი, თავისუფალი განსჯა-გაანალიზება. აუცილებელია ავითვისოთ თანამედროვე მსოფლიო ისტორიოგრაფიის მიღწევები, გავეცნოთ ისტორიის შესწავლის სფეროში მიღწეულ ფასეულ შედეგებს. ეს ლაკონური ფორმულირებები საგულისხმო უნდა ჩანდეს და საპროგრამო დატვირთვა გააჩნია.<sup>41</sup>

ასეთი საინტერესო თეორიული ხასიათის ნაშრომის გაცნობის დროს, ბუნებრივია, გიჩნდება მოსაზრება, სურვილები, რომელიც ცხადია, არ შეეხება გამოკვლევის ძირითად დებულებებს და მხოლოდ მისი შინაარსობრივად გაძლიერებას ემსახურება. ალბათ, ურიგო არ იქნებოდა ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდ სიტყვით თქმულიყო კანტის ისტორიის ფილოსოფიაზე. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი მკვლევარი დასავლეთში, (ასე მაგალითად, ცნობილი გერმანელი ისტორიის ფილოსოფოსი ერნსტ ტრიოლჩი) სწორედ, კანტს მიიჩნევს ისტორიის ფილოსოფიის მამამთავრად და ფუძემდებლად და არა ჰეგელს. როდესაც საუბარია ისტორიული მეცნიერების წინაშე ჰუმანისტების დამსახურებაზე, ალბათ, სასურველი იქნებოდა ფრანგი ისტორიკოსის ჟან ბოდენის (1530-1596) მოხსენება. მის კალამს ეკუთვნის საინტერესო წიგნი „ისტორიის ადვილად შესწავლის მეთოდები“<sup>42</sup>. ეს მოსაზრებები, სურვილები, არავითარ ჩრდილს არ აყენებს აკად. რ. მეტრეველის ამ ორი ნაშრომის მეცნიერულ მნიშვნელობას. ეს კიდევ ერთი წინადადებული ნაბიჯია საქართველოში ისტორიის თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხების შესწავლის და პოპულარიზაციის გზაზე.

ამჯერად ძალიან მოკლედ შევჩერდებით რამდენიმე ნაშრომზე, რომელიც ჩვენს წიგნში „ისტორიოგრაფიული ეტიუდები“ უნდა შეგვეტანა და უნებლიედ გამოგვჩნა. ისტორიული მეცნიერების თეორიულ საკითხებს ეხება

---

<sup>41</sup> რ. მეტრეველი. გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები, გვ. 490.

<sup>42</sup> Ж. Боден. Методы легкого познания истории. М. 2000. დაწვრილებით იხ. მ. ბიბიკოვის რეცენზია – «Новая и новейшая история». №3. 2001.

პროფ. მარიამ ჩხარტიშვილის წიგნი „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“.<sup>43</sup> ფაქტობრივად, ეს არის ამ საგანში ახალი სახელმძღვანელო. ახლა სტუდენტებს ორი სახელმძღვანელო აქვთ. ამაში ცუდს ვერაფერს ვხედავთ. პირიქით, ეს ძალიან კარგია. სტუდენტს შეუძლია გააკეთოს არჩევანი. თუ ლ. ფირცხალავას სახელმძღვანელოში უმთავრესად აქცენტი კეთდება საკითხის ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობით მხარეზე, ახალი სახელმძღვანელო ყურადღებას მიაპყრობს ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ პრობლემებს. ასეთ მრავალფეროვნება, ცხადია, მისასალმებელი უნდა იყოს და საბჭოთა პერიოდის ისტორიოგრაფიის შემდეგ წინგადადგმული ნაბიჯია.

ქართული ისტორიოგრაფია დღესაც არაა განებივრებული ასეთი თეორიული ხასიათის შრომებით. ავტორის მისწრაფება შეავსოს ეს ხარვეზი მისასალმებელია. სახელმძღვანელოს მნიშვნელობას მისი შემეცნებითი დანიშნულება წარმოადგენს. უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ მას თავისი წვლილი შეაქვს საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავებისა და პოპულარიზაციის საქმეში, რაც თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე გარკვეულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. მას ამ თემატიკით დაინტერესებული ვერც ერთი ქართველი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის.

შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელოში ავტორი ახალ ამბლუაში გვევლინება. ის არის საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიის წყაროთმცოდნეობის ერთ-ერთი კომპეტენტური მკვლევარი საქართველოში. სახელმძღვანელოში კი ის ყურადღებას მიაპყრობს სულ სხვა საკითხებს. აქ ის წინ წამოსწევს დასავლეთ ევროპის ისტორიული აზროვნების და ისტორიის თეორიულ პრობლემატიკას. ასეთ მეტამორფოზში ცუდს ვერაფერს ვხედავთ. ის ცდილობს გამოამჟღავნოს თავისი ერუდიცია. ფრანგი ისტორიკოსის ჟორჟ ლეფევერის თქმით „ისტორიკოსი ერუდიციის გარეშე არ არსებობს“.

სახელმძღვანელოში განხილულია რთული თეორიული საკითხების მთელი კასკადი. ავტორი ცდილობს ჩაახედოს, დააკვალიანოს, სტუდენტები ამ აქტუალურ პრობლემებში. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. სახელმძღვანელოს ძლიერ მხარეს წარმოადგენს ვრცელი ინფორმაცია უახლეს საზღვარგარეთულ ლიტერატურაში საკითხის დაყენებაზე, რაც პირველ რიგში უცხო ენის, ინგლისურის, საფუძვლიან ცოდნას ემყარება. ეს მისი, როგორც ისტორიკოსის ძლიერი მხარეა. ზოგიერთი საკითხის შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს.

<sup>43</sup> მ. ჩხარტიშვილი. ისტორიის მეცნიერების შესავალი. თბ. 2009.

1. ჩვენი აზრით, ძალიან კარგი იქნებოდა სახელმძღვანელოს დაწყება თემით რა არის ისტორია? საკითხი არის აქტუალური და საინტერესო. კამათი იმის თაობაზე არის თუ არა ისტორია მეცნიერება თითქმის დღემდე გრძელდება და, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს. ჰოლანდიელი ისტორიკოსის პიტერ ჰეილის თქმით „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. ისტორიზმი როგორც ისტორიულ-საზოგადოებრივი მოვლენების შემეცნების პრინციპი. გააჩნია თუ არა ისტორიას კანონები და არსებობს თუ არა ისტორიული პროცესის კანონზომიერი განვითარება. აქვს თუ არა ისტორია საზრისი. სახელმძღვანელოში ამ თემების განხილვა, ვფიქრობთ, საინტერესო იქნებოდა და შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა მას.

2. ჩვენი აზრით, სახელმძღვანელოში დამაჯერებლად უნდა ყოფილიყო ნაჩვენები ის გრანდიოზული გადატრიალება, რომელიც მოახდინეს ისტორიის შემეცნების, ეპისტემოლოგიის, სფეროში ნეოკანტიანელებმა და მაქვს ვებერმა.<sup>44</sup>

3. გარკვეული უკმარობის გრძნობა ღაცვრჩა ლიტერატურის ჩამონათვალის გაცნობის შემდეგ. ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით ზოგიერთი მოსაზრების გამოთქმა. ა) ვფიქრობთ, სასურველი იქნებოდა სახელმძღვანელოს დართული ჰქონოდა ამ თემატიკაზე ქართულ ენაზე არსებული ლიტერატურის სრული ჩამონათვალი. ამის გაკეთება არ იყო ძნელი. ამ თემაზე მშობლიურ ენაზე არსებული ლიტერატურა საკმაოდ მწირია. ამას დიდი შემეცნებითი მნიშვნელობა აქვს. სტუდენტს სრულყოფილ წარმოდგენას შეუქმნიდა ამ სფეროში ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევებზე, ქართულ ენაზე არსებულ ლიტერატურაზე. ეს კიდევ უფრო გაუადვილებდა სტუდენტებს ამ რთული თეორიული საკითხების შესწავლას.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ისტორიულ-თეორიული საკითხების დაინტერესების გარკვეული ტრადიცია არსებობს. ქართველმა ისტორიკოსებმა თავისი წვლილი შეიტანეს აღნიშნული თემის პოპულარიზაციის და შესწავლის საქმეში და სხვადასხვა კუთხით, სხვადასხვა ასპექტში, შეეხენ ამ თემატიკას. ნებისთი თუ უნებლიეთ, მკითხველს ისეთი შთაბეჭდილება რჩება თითქოსდა ამ საკითხების დიდი ნაწილი ქართულ რეალობაში პირველად სახელმძღვანელოში იქნა განხილული. სინამდვილეში ეს მთლად ასე როდია.

სახელმძღვანელოში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ პრობლემატიკის მეცნიერული დამუშავების მესაძირკველ დიდი ივანე ჯავახიშვილი მოგვევლინა. ეს საკვებით სწორია.

---

<sup>44</sup> А. Гуревич. История историка. М. 2004, гл. 109-111.

აღნიშნული პრობლემებისადმი ღიდ ინტერესს ამჟღავნებდნენ სხვა ქართველი ისტორიკოსები. ეს ლიტერატურის ჩამონათვალში სათანადოდ უნდა ასახულიყო. ესაა გრ. ნათაძის წიგნი „საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხი“, გ. კილურაძის „ახალი ისტორია“, ედ. კოდუას შრომები ისტორიის ფილოსოფიაში: „ისტორიის ფილოსოფია“, „ისტორიის საზრისის საკითხისათვის“, „ისტორიის იმანენტური საზრისის საკითხისათვის“. უახლესი გამოკვლევებიდან დავასახელებდით ფ. ლომაშვილის წიგნს „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია“.

სახელმძღვანელოში როდესაც საუბარია ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ შეხედულებებზე, არსად არაა ნახსენები ედ. კოდუას წიგნი და გ. ყორანაშვილის წიგნი. ყველაფერი ეს სტუდენტებს ამ დარგში ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევების ადეკვატურ სურათს შეუქმნიდა. მისი მნიშვნელობა, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა.

ბ) ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხების დამუშავების მდიდარი ტრადიცია გააჩნია რუსულ ისტორიოგრაფიას. როგორ აისახა ეს პრობლემა სახელმძღვანელოში? წიგნი ამ თემაზე სტუდენტების ფრაგმენტულ ინფორმაციას აწვდის. აი, რაში გამოიხატება ეს: უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორი არსებითად ღუმილით გვერდს უვლის რეკოლუციამდელ რუსულ ისტორიოგრაფიას, (ნ. ბუზესკული, ნ. ბერდიაევი, ა. ლაპო-დანილევსკი, ლ. კორსაკინი, ნ. კარეევი). გაცილებით ფართოდაა წარმოდგენილი საბჭოთა პერიოდის ისტორიოგრაფია, თუმცა უნდა ითქვას, რომ გარკვეული უკმარობის გრძნობა აქაც გვეუფლება. პირველ ყოვლისა, ცხადია, ვგულისხმობთ იმას, რომ სახელმძღვანელოში დასახელებული არაა ი. კონის, მ. ბარგის, ნ. ეროფეევის, ნ. დიაკოვის, ო. ვაინშტაინის, ვ. სალოვის, ე. ჩერნიაკის და ა. გურევიჩის შრომები. ჩვენი ღრმა რწმენით, ეს გამოკვლევები გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი და ღირებულია, ვიდრე ის ლიტერატურა, რომელიც სახელმძღვანელოშია მოხმობილი. და ბოლოს, სახელმძღვანელოში ფაქტობრივად უგულვებელყოფილია უახლესი რუსული ისტორიოგრაფია. ეს საინტერესო თემა და მისი გვერდის ავლა დამაჯერებელი არ უნდა ჩანდეს.

გ) როგორც აღვნიშნეთ სახელმძღვანელოს ძლიერ მხარედ გვევლინება უახლესი საზღვარგარეთული ლიტერატურის მაქსიმალურად ფართოდ გამოყენება, რაც უცხო ენის, პირველ რიგში, ინგლისურის კარგი ცოდნის შედეგია. ეს მისი, როგორც ისტორიკოსის ძლიერი მხარეა. ამავე ღროს, ვფიქრობთ, სასურველი იქნებოდა სახელმძღვანელოში მოყვანილი ყოფილიყო XX

საუკუნის ევროპული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზრის ისეთ კორიფეების შეხედულებები, როგორიც არიან: რობინ ჯორჯ კოლინგვუდი, ედვარდ კარი, არნოლდ ტოინბი, ფრიდრიხ მაინეკე, კარლ იასპერსი, ერნსტ ტრიოლჩი, ბენედეტო კროჩე, პიტერ ჰეილი, ზოსე ორეტა ი გასეტი. ისინი, ვინც ამინდს ქმნიან ამ დარგში. მათი შეხედულებებისათვის გვერდის ავლა, ალბათ, გამართლებული არ უნდა ჩანდეს. სტუდენტები უნდა იცნობდნენ მათ შეხედულებებს. ეს საშუალებას მოგვცემს უკვე ბაკალავრიატში ჩავუყაროთ მყარი საძირკველი ამ დარგში მათ ცოდნას, რასაც მაგისტრატურაში კიდევ უფრო გავაღრმავებთ.

დ) დასასრულს უნდა აღვნიშნოთ, რომ ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხებისადმი დაინტერესებას ამჟღავნებდნენ ყოფილი სოციალისტური ქვეყნების ისტორიკოსები: ბულგარელი ნიკოლა ირიბაჯაკოვი, პოლონელები ვუი ტოპოლსკი და ცელინა ბობინსკა, უნგრელი ლასლო ელექეში და სხვა. ეტყობა, სახელმძღვანელოს ავტორი მათ შრომებს გაცნობილი არაა.

აქ გამოთქმული მოსაზრებები და სურვილები შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა სახელმძღვანელოს და სტუდენტებისათვის კიდევ უფრო სასარგებლოს გახდიდა. გაკეთდა კიდევ ერთი კარგი საქმე. სტუდენტებმა მიიღეს ახალი სახელმძღვანელო. პროფ. მარიამ ჩხარტიშვილის სახელმძღვანელო „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“ ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხების განხილვის ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების მორიგ მცდელობას წარმოადგენს და თავისი წვლილი შეაქვს საქართველოში აღნიშნული საკითხის შესწავლის და პოპულარიზაციის საქმეში. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს წინგადადგმული ნაბიჯია.

ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესების კიდევ ერთი ნიმუშია ისტორიკოს გია ჯოხაძის წიგნები: „ისტორიული ესეები“ და „ადამიანის სახა ისტორია“<sup>45</sup>. ასეთი თეორიული ხასიათის ნაშრომებით ქართული ისტორიოგრაფია დღესაც არაა განებივრებული და ავტორის მცდელობა შეავსოს ეს ხარვეზი და თავისი წვლილი შეიტანოს ამ პრობლემის პოპულარიზაციის და შესწავლის საქმეში, უდაოდ, მისასალმებელია.

პირველი წიგნი შეეხება რთული თეორიული საკითხების დიდ ჯგუფს, რომელთა უბრალო ჩამონათვალი საკმაოდ სოლიდურად გამოიყურება. წარსული – აწმყოს პრიზმიდან, გონებასთან გამოთხოვება, უკანონო „კეთილი ამბე-

---

<sup>45</sup> გ. ჯოხაძე. ისტორიული ესეები. თბ. 2005; გ. ჯოხაძე. ისტორიული ანთროპოლოგია, ადამიანისსახა ისტორია. თბ. 2009.

ბი“, ისტორიის ჰერმენევტიკა, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა თანამედროვე ენის საკითხისათვის, დასავლეთი და აღმოსავლეთი, ძველი ისტორიის უარყოფა. ამ რთულ თეორიულ პრობლემებთან შეჭიდება ძალიან კარგია. აქ წამოჭრილ საკითხებს, უწინარესად, დიდი შემეცნებითი დატვირთვა აქვს და ავტორი ქართულ საზოგადოებას ამ თემაზე საინტერესო ინფორმაციას აწვდის. ამ რთულ თეორიულ საკითხებზე ქართულ ენაზე ძალიან ცოტაა წერება. მასზე ყურადღების გამახვილება, ცხადია, ძალიან კარგია და ახალგაზრდა მკვლევარმა ამით თავისი წვლილი შეიტანა ამ პრობლემების პოპულარიზაციის და შესწავლის საქმეში. ჩვენი აზრით, ავტორის მსჯელობა მეტად ზოგად ხასიათს ატარებს და, ალბათ, მეტი კონკრეტულობა ურიგო როდი იქნებოდა. ეს გაზრდიდა მისი მსჯელობის ანალიტიკურ მუხტს. ზოგიერთი თემის განხილვამ გარკვეული უკმარობის გრძნობა დაგვიტოვა. პირველ ყოვლისა ასეთად მიგვაჩნია ისტორიული ჰერმენევტიკის საკითხი. ისტორიული რეალობის აღქმის სამი მთავარი მეთოდი არსებობს. აღწერა, ახსნა, გაგება. მათი პირველი სისტემატიზაცია გერმანელმა ფილოსოფოსებმა ვილჰელმ დილთაიმ მოახდინა. მეოცე საუკუნეში საგანგებო ყურადღება დაეთმო გაგების მეთოდს. ასე ჩაეყარა საფუძველი სრულიად ახალ დარგს ჰერმანევტიკას. ის ჰერმანევტიკური მეთოდის არსებას და ფუნქციას სწავლობს.

მისი მეორე წიგნი „ისტორიის ანთროპოლოგია. ადამიანის სახა ისტორია“ პირველი წიგნის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს. ნაშრომის ყურადღების ცენტრში დგას ერთი საინტერესო და აქტუალური თემა ისტორიული ანთროპოლოგია. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში ეს დარგი შედარებით ახალია, რაც კიდევ უფრო აძლიერებს წიგნის მიმართ ინტერესს.

ქართული ისტორიოგრაფიის შემდგომი წინსვლა-განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ევროპულ-ამერიკული ისტორიოგრაფიის მიერ დაროვილი ცოდნის, მდიდარი გამოცდილების, სწორედ გააზრებას, გაგებას. გ. ჯონზის წიგნი „ადამიანის სახა ისტორია“ ამ მიმართულებით გადადგმულ კიდევ ერთ ნაბიჯს წარმოადგენს. ამ საკითხებზე ქართულ ენაზე დიდი ხნის განმავლობაში არაფერი იწერებოდა ანდა თუ იწერებოდა, საბჭოური მარქსისტულ-ლენინური პოზიციებიდან, რაც ამ სფეროში ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევების ადეკვატურ სურათს ვერ გვიქმნიდა. ავტორი გაგვაცნობს ამ დარგში ევროპულ-ამერიკული ისტორიოგრაფიის წარმატებებს. ამ თემაზე მსჯელობას დიდი შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია და ფაქტობრივად ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული პრობლემის განხილვის პირველ თუ არა, ერთ-ერთ პირველ მცდელობად გვევლინება. წიგნის მეცნიერული მნიშვნე-

ნელობა და შემეცნებითი დატვირთვა, სწორედ, ამაში მდგომარეობს.

სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ წიგნი იწყება გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის მარკ ბლოკის სიტყვებით „ნამდვილი ისტორიკოსი ზღაპრულ ურჩხულს გავს. იქ, სადაც ადამიანის სუნია, საკბილოც იქ ელის“. ეს არაა უბრალო, ჩვეულებრივი, განცხადება. მას საპროგრამო დატვირთვა გააჩნია.

წიგნი პირობით ორ მონაკვეთად შეიძლება გავყოთ. თავდაპირველად ავტორი ქართველ მკითხველს გააცნობს იმ მდიდარ გამოცდილებას, რომელიც ისტორიის ანთროპოლოგიის სფეროში ევროპულ-ამერიკული ისტორიოგრაფიას დაუგროვდა. ამ მსჯელობას მძლავრი შემეცნებითი მუხტი გააჩნია და ავტორმა თავისი წვლილი შეიტანა ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული პრობლემის პოპულარიზაციის საქმეში. ამას აქვს მნიშვნელობა. ფაქტობრივად ქართულ რეალობაში გადაიდგა კიდევ ერთი ნაბიჯი ისტორიული ანთროპოლოგიის საკითხების გაცნობიერების გზაზე. მეორე მონაკვეთში ის ცდილობს ევროპულ ისტორიოგრაფიაში არსებულ სიახლეებს ქართული კონტექსტი მოუძებნოს. ეს, ცხადია, საინტერესოა. აქ ავტორის მსჯელობა უკვე მეცნიერულ ელფერს იძენს. იგი კვლევითი ხასიათისაა.

გ. ჯოხაძის წიგნი „ადამიანისაზნა ისტორია“ ქართულ რეალობაში დასავლეთ ევროპის ისტორიული აზროვნების და ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხების პოპულარიზაციის გზაზე მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს და თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვან შენაძენად მიგვაჩნია.

ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი საკითხი შემდგომ დაზუსტებას, სრულყოფას, საჭიროებს. უწინარესად ასეთად მიგვაჩნია XX საუკუნის გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის ერნსტ ლიბრიუსის „ანალების“ სკოლისათვის მიკუთვნება.<sup>46</sup> ჩვენი აზრით, ეს საკამათო შეიძლება იყოს. არავინ არ უარყოფს, რომ „ანალების“ სკოლამ დიდ გავლენა მოახდინა ლიბრიუსის, როგორც ისტორიკოსის ჩამოყალიბებაზე, მაგრამ მისი მიკუთვნება „ანალების“ სკოლისათვის, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. ის ცოტა ცალკე დგას და საკუთარი გზით მიდის.<sup>47</sup> ძნელია დავეთანხმოთ ავ-

---

<sup>46</sup> გ. ჯოხაძე. ისტორიული ანთროპოლოგია, ადამიანისაზნა ისტორია, გვ. 51-52.

<sup>47</sup> Dictionnaire biographique des historiens français et francophones. De Grégoire de Tours à Georges Duby. Paris. 2004; Christian Delacroix, François Dosse & Patrick Garcia. Histoire et historiens en France depuis 1945. Paris, 2003.

ტორს, თითქოსდა ფრანსუა სიმონი ისტორიკოსი იყოს.<sup>48</sup> ის ეკონომისტი.<sup>49</sup> ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსის ფრანსუა ფიურეს წიგნის „რევოლუცია“ დადებითი შეფასება სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს და მისაღებია. ფრანსუა ფიურეს წიგნმა დიდ ზმავრი გამოიწვია და უმაღლესი მიზნის სპეციალისტების ყურადღება. მათი რეაქცია ერთგვაროვანი არ ყოფილა. ფ. ფიურემ თავისი სიტყვა თქვა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლის საქმეში. ეს იყო წინადადებული ნაბიჯი რევოლუციის ისტორიოგრაფიაში. მან საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მთელი რიგი საკვანძო საკითხები საინტერესოდ გააშუქა და შეძლო მოეცა კლასიკური და მარქსისტული ისტორიოგრაფიის არგუმენტური, დამაჯერებელი, კრიტიკა. ის რევოლუციის პრობლემების ნიუანსობრივი შესწავლის მომხრეა. მან ძალიან კარგად გაიცნობიერა რევოლუციის უარყოფითი მომენტები, პირველ რიგში კი ბრბოს ბატონობის, ოხლოკრათიის, ნეგატიური შედეგები. მან სცადა რევოლუციის „დეიაკობინიზაცია“, მაგრამ რევოლუციის ისტორიული მნიშვნელობისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება მთლად დამაჯერებელი როდია და საკამათო შეიძლება იყოს. ანალიტიკური, პოლემისტური მუხტი, ამ თემაზე ქართველი მკვლევარის მსჯელობას, ვფიქრობთ, კიდევ უფრო საინტერესოს გახდის.

ძველი მარქსისტული კლიშეების ინერციად უნდა მივიჩნიოთ ტერმინი „ბურჟუაზიული რევოლუცია“.<sup>50</sup> ეს ტერმინი ვ. ი. ლენინმა და ი. ბ. სტალინმა დაამკვიდრეს და ფართოდ მოიკიდა ფეხი საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში. უნდა ითქვას, რომ ასეთი ვიწრო კლასობრივი მიდგომა არ შეესატყვისება სინამდვილეს. აკნინებს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობას და ფრანგი ისტორიკოსების სამართლიან გულისწყრომას იწვევს.

ვერ ვიტყვით, თითქოს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ მიმართულებით არაფერი კეთდება. შესაძლოა, ეს იყო ძალიან ცოტა, მაგრამ ქართულმა ისტორიოგრაფიამ პირველი მოკრძალებული ნაბიჯები გადადგა ისტორიული ანთროპოლოგიური თემატიკის დამუშავების გზაზე და ამის წაყრუება, გვერდის ავლა, გამართლებული არ უნდა იყოს. ჩვენი აზრით, ამ სფეროში ქართველ ისტორიკოსთა ნაღვალს გაცილებით მეტი ყურადღება უნდა მიქცეოდა.

<sup>48</sup> გ. ჯოხაძე. ისტორიული ესეები, გვ. 19.

<sup>49</sup> В. Далин. Историки Франции XIX – XX веков. М. 1980; М. Соколова. Современная французская историография (Основные тенденции в объяснении исторического процесса). М. 1979.

<sup>50</sup> გ. ჯოხაძე. ისტორიული ანთროპოლოგია, ადამიანის სახე ისტორია, გვ. 19.

უწინარესად აღსანიშნავია, რომ 2004 წელს ჩამოყალიბდა სანკტ-პეტერბურგის და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბაზაზე ადამიანის კვლევის ცენტრი, რომელმაც საკმაოდ აქტიურად დაიწყო საქმიანობა და რამდენიმე კრებული გამოსცა.

ძალიან კარგი იქნებოდა ქართულ ენაზე არსებული ზოგიერთი საინტერესო გამოკვლევის მითითება. პირველ ყოვლისა ასეთად მიგვაჩნია აკად. როინ მეტრეველის და ახალგაზრდა ისტორიკოსის რუსუდან ლაბაძის შრომები. ასე, მაგალითად, როდესაც საუბარია ფრანგ ისტორიკოს ჟაკ ლე გოფზე ურიგო არ იქნებოდა აკად. რ. მეტრეველის ნაშრომის მითითება „მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის „წარმოსახვის შუა საუკუნეობრივი სამყაროს“ წაკითხვის შემდეგ“ იგი ამას აკეთებს სხვა ადგილზე და სხვა წიგნში. კარგი იქნებოდა, რომ აქაც მიეთითებინა. ხოლო როდესაც საუბარია ფრანგ ისტორიკოს ემანუელ ლე რუა ლადიურიზე, ძალიან კარგი იქნებოდა მითითებული ყოფილიყო ახალგაზრდა ისტორიკოსის რ. ლაბაძის ნაშრომი „მენტალიტეტის კვლევის თანამედროვე მეთოდები მონტაიუს მაგალითზე“, რომელიც დაიბეჭდა 1999 წელს უნივერსიტეტის შრომებში.

ბოლო ხანებში ისტორიის თეორიული პრობლემებისადმი ინტერესს ამჟღავნებს ისტორიკოსი ნინო კილურაძე. ამ თემატიკით მისი დაინტერესება, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ ყოფილა და, ვფიქრობთ, ძირითადად გენეტიკურ ხასიათს ატარებს. ის ცნობილი ისტორიკოსის პროფ. გივი კილურაძის ქალიშვილია. პროფ. ნინო კილურაძემ თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხების პოპულარიზაციის და შესწავლის საქმეში. ის განსაკუთრებით დიდ ინტერესს იჩენს თანამედროვე ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარე პროცესების, ტენდენციების, ნოვაციებისადმი და ცდილობს ქართველ მკითხველს გააცნოს ევროპული ისტორიოგრაფიის უახლესი მიღწევები. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. მას გააჩნია ძლიერი შემეცნებითი მუხტი, რომელიც განსაზღვრავს მის მნიშვნელობას. ამ თემაზე ქართულ ენაზე ძალიან ცოტა იწერება და აღნიშნულ საკითხებზე ყურადღების გამახვილება, უდავოდ, საინტერესოა. ის ცდილობს ამ სიახლეების ქართულ რეალობაში, პირველ რიგში სკოლაში, დანერგვას, თუმცა ზოგიერთი მიდგომა, ჩვენი აზრით, საკამათო შეიძლება იყოს და მთლად დამაჯერებელი როდია. ახალი სკოლის სახელმძღვანელო, ვფიქრობთ, ამის ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს.

ასეთი რთული თეორიული პრობლემების დამუშავება, ცხადია, ადვილი

საქმე არ გახლავთ. უცხო ენების კარგი ცოდნა მისი, როგორც ისტორიკოსის ძლიერი მხარეა. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ის კარგად იცნობს უახლოეს საზღვარგარეთულ ისტორიოგრაფიას, მაგრამ არა ყველას.

ამ საკითხების უფრო სრულყოფილად, ამომწურავად, წარმოჩენის თვალსაზრისით, ალბათ, ურიგო არ იქნებოდა უახლესი რუსული ლიტერატურის გამოყენება. ასევე ძალიან კარგი იქნებოდა ჯეროვანი ყურადღება დათმობოდა იმ მწირ ლიტერატურას, რომელიც ქართულ ენაზე არსებობს.

ჩვენ არ უარყოფთ პროფ. ნინო კილურაძის ამ შრომების შემეცნებით მნიშვნელობას და ამ პრობლემის პოპულარიზაციის საქმეში მის დამსახურებას კითხვის ნიშნის ქვეშ არ ვაყენებთ. ის, უეჭველად, კარგ საქმეს აკეთებს და აქტუალურ პრობლემებს სწავლობს. ამ შრომების მეცნიერულ სიახლეზე აპელირება, რაზეც ხშირად საუბრობს ქ-ნი ნინო, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია, ერთია ამბიცია, ილუზიები, რეალობა კი სულ სხვაგვარია. ეს საკითხები საკმაოდ საფუძვლიანადაა დამუშავებული, როგორც დასავლეთეუროპულ, ისე უახლეს რუსულ ისტორიოგრაფიაში. სინამდვილეს თვალში უნდა გაუსწოროთ, ზედმეტი ამბიციები უადგილოა. ერუდიციის მტკერი, რომ გაიფანტება, რეალურად ხელში რა დაგრჩება?<sup>51</sup>

დასასრულს უნდა აღინიშნოს, რომ მიმართულებით საკმაოდ ნაყოფიერად იღწვიან ქართველი ფილოსოფოსები. ამ თემაზე მათ გამოაქვეყნეს მრავალი საგულისხმო გამოკვლევა. ეს საუბრის ცალკე თემაა.

უდავოდ მისასაღმებელია ქართულ ენაზე ზოგიერთი საინტერესო თეორიული ხასიათის ნაშრომის თარგმნა. ამით ძალიან კარგი საქმე კეთდება. პირველ რიგში, ცხადია, ვგულისხმობთ, ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსის, კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორის ედვარდ კარის წიგნს „რა არის ისტორია“<sup>52</sup> და პიტერ ბერკის წიგნს „ისტორია და სოციალური თეორიები“.<sup>53</sup> ქართულ ენაზე გამოვიდა XX საუკუნის ფრანგული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზრის მეტრის რაიმონ არონის საინტერესო თხზულება „მშვი-

<sup>51</sup> ნ. კილურაძე. რეკონსტრუქცია, კონსტრუქცია და დეკონსტრუქცია ისტორიაში. პერსპექტივა XXI. 12. თბ. 2009; ნ. კილურაძე. ნაციონალისტური ნარატივი და ინტერკულტურული რეკომენდაციები და მათი ადგილობრივი იმპლანტაცია. ისტორიკოსი. I. თბ. 2011; ნ. კილურაძე. ისტორიის პოლიტიკური ბუნების შესახებ. კრებ.: ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო. თბ. 2010.

<sup>52</sup> ედ. კარი. რა არის ისტორია? თბ. 2001; დ. ლოსაბერიძე. ედვარდ ჰელვეტ კარი – რა არის ისტორია? „საზოგადოება და პოლიტიკა“. IV. თბ. 2002.

<sup>53</sup> პ. ბერკი. ისტორია და სოციალური თეორიები. თბ. 2002.

ლობა და ომი ერებს შორის“.<sup>54</sup> 2010 წელს ქართულმა საზოგადოებამ მიიღო საინტერესო კრებული „ისტორიის შესახებ“.<sup>55</sup> სადაც პროფესიონალი ისტორიკოსები საუბრობენ ისტორიის როგორც მეცნიერების შესახებ. აქ წამოჭრილი და განხილული საკითხები აქტუალურია და ისტორიკოსთა შორის ცხარე კამათს იწვევს. რა თქმა უნდა, ეს ძალიან კარგია, მაგრამ ცოტაა. ამ მიმართულებით მუშაობის გაშლა ფრიად პერსპექტიულია. ამგვარი წიგნების თარგმნას დიდი მნიშვნელობა გააჩნია და კარგად ჩაგვახედებს ევროპული ისტორიოგრაფიის საგანძურში. გაგვაცნობს იმ სიახლეებს, რომელსაც ადგილი აქვს ევროპულ ისტორიულ მეცნიერებაში. წარმოდგენას გვიქმნის მის მიღწევებზე, წარმატებებზე და პრობლემებზე. გვეხმარება ადეკვატურად გავიაზროთ აქ მიმდინარე პროცესები. გამოვიტანოთ სათანადო დასკვნები. გავიაზროთ რა სიახლეები მიესადაგება და რა არა ქართულ რეალობას. მიმბაძველობა მიუღებელია. შემოქმედებითი მიდგმა გაცილებით უფრო ნაყოფიერია. შეგვაჩვენებს თავისუფალ აზროვნებას. წარსულის მოვლენებისადმი მრავალვარიანტულ მიდგომას, შეგვაგუებს განსხვავებულ აზრს. ასეთი მჭიდრო კონტაქტები საჭიროა, აუცილებელიცაა. ამის გარეშე ქართული ისტორიოგრაფიის წინსვლა წარმოუდგენელი იქნებოდა. იზოლაციამ, საკუთარ თავში ჩაკეტვამ, ქართულ ისტორიოგრაფიას სასიკეთო არაფერი მოუტანა და მნიშვნელოვანწილად ამითაა გამოწვეული, რომ ის ვერ გასცდა პოზიტივისტური და მარქსისტული ისტორიოგრაფიის ჩარჩოებს.

\* \* \*

ამრიგად, საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავების გარკვეული ტრადიცია არსებობს, რომელიც ამ პრობლემატიკის გაშუქების პოპულარიზაციის და კვლევის შეთავსების მცდელობას წარმოადგენს. შესაძლოა, ეს მწირი ინფორმაცია ძალიან ცოტაა, ნამცეცები იყოს, მაგრამ საინტერესოა და მისი შეუფასებლობა, ვფიქრობთ, სწორი არ იქნებოდა.

საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ პრობლემით დაინტერესებამ, ვფიქრობთ, საინტერესო სახეცვლილება, ევოლუცია, განიცადა. საბჭოთა ხელისუფლების პირველი წლები საქართველოში ამ საკითხით დაინტერესების ოპტიმალურ ხანად გვევლინება. აღსანიშნავია, რომ თავდა-

---

<sup>54</sup> რ. არონი. მშვიდობა და ომი ერებს შორის. თბ. 2009.

<sup>55</sup> ისტორიის შესახებ. თბ. 2010.

პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიას სწორი გზა ჰქონდა არჩეული და საკითხისადმი მეცნიერულ მიდგომაზე იყო ორიენტირებული. სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ ამ ნოვაციების მთავარ მოთავედ, სწორედ, დიდი ივანე ჯავახიშვილი გვევლინება. 20-30-იანი წლების პირველი ნახევრის ქართული ისტორიოგრაფიის მთავარ მიღწევად ამ პრობლემისადმი მრავალგარიანტული მიდგომა მიგვაჩნია. ივ. ჯავახიშვილსა და გრ. ნათაძეს შორის არსებული პრინციპული აზრთა სხვადასხვაობა, ვფიქრობთ, ამის ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს. ისტორიის თეორიული პრობლემების დამუშავების მთავარ ინიციატორად ისტორიკოსები გვევლინებიან.

30-იანი წლების შუა ხანებიდან მკვეთრი ფერისცვალება ხდება, რომელიც უპირატესად პოლიტიკური კატაკლიზმებით გახლდათ განპირობებული. მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია. საბჭოთა კავშირში დამყარდა ერთი მარქსისტულ – ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია, დიქტატი. ისტორიის ფილოსოფიას და ისტორიის მეთოდოლოგიას ფაქტობრივად ჩამოერთვა მოქალაქეობის უფლება. ის ჩაანაცვლა სტალინური ტიპის ისტორიულმა მატერიალიზმმა, რომელსაც საფუძვლად ედო, ვიწროდგმატურად ინტერპრეტირებული მარქსიზმი, რომელიც გამოცხადდა ჭეშმარიტების უკანასკნელ ინსტანციად. მის წინააღმდეგ ხმის ამოღება არსებული იდეოლოგიის წინააღმდეგ გალაშქრების ტოლფასი იყო და სასტიკად ისჯებოდა. რა თქმა უნდა, ეს არ იყო წინგადადგმული ნაბიჯი, როგორც ამას ხაზს უსვამდა სტალინური ეპოქის საბჭოთა ისტორიოგრაფია.

50-იანი წლების შუა ხანებიდან, ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ იწყება ამ თემატიკით დაინტერესების ახალი მესამე ეტაპი. მან ხშირად „დათბობის ხანას“ უწოდებენ, რომლისთვისაც სიმპტომატიური იყო „იდუური დაბნეულობა“. ამ პრობლემებისადმი ინტერესის გამოცოცხლება, რა თქმა უნდა, მისასაღებელი იყო და სტალინური ხანის შემდეგ გარკვეულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს, მაგრამ ეს გამოკვლევები არ ცილდებოდა მარქსისტული ისტორიოგრაფიის ჩარჩოებს და ყველაზე უფრო ოდიოზური სტალინური დოგმების დაგმობაზე შორს არ მიდიოდა. ამიტომ მისი მნიშვნელობის გაზვიადება, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია, ის გარემოება, რომ ისტორიკოსებმა დათმეს ამ თემატიკის დამუშავების ინიციატივა და ის თანდათან ფილოსოფოსებს გადაულოცეს.

აღნიშნული საკითხის შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვან მიჯნად გვევლინება 90-იანი წლების დასაწყისი. საბჭოთა კავშირი დაიშალა. ამას დიდი

მნიშვნელობა ჰქონდა. ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატს წერტილი დაესვა. ფაქტობრივად, აქედან იწყება საქართველოში ამ თემატიკით დაინტერესების მეორე პერიოდი, რომელიც დღესაც გრძელდება. ისტორიის თეორიული საკითხების დამუშავება პოსტსაბჭოთა ეპოქის თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

ვერ ვიტყვით, თითქოსდა ამ მიმართულებით თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიაში არაფერი არ კეთდება. გარკვეული პოზიტიურ ძვრები, უეჭველად შეინიშნება და ამის გვერდის ავლა, წაყრუება, სწორი არ იქნება, თუმცა, რა თქმა უნდა, გასაკეთებელი ძალიან ბევრია. უახლესი ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს ამ პრობლემისადმი მიდგომა გაწმინდოს მარქსიზმისაგან და ბოლო დროს გამოსული გამოკვლევები აღნიშნული თემატიკის განხილვის ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების გზაზე გადადგმულ პირველ ნაბიჯებად შეიძლება მივიჩნიოთ.

დადებითი მომენტებიდან, პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს, ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური პრობლემებისაკენ ისტორიკოსების შემობრუნება. ამ თემატიკისადმი მათი ინტერესის აღორძინება საგულისხმოა და თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. ამის დაუნახაობა სწორი არ იქნებოდა.

დღეს ამ საკითხებზე გაცილებით უფრო მეტი იწერება, ვიდრე ამ ცოტა ხნის წინ. ასეთი დაინტერესება უპირატესად ტექნიკური პროგრესით უნდა იყოს განპირობებული. ინტერნეტის საშუალებით ეს ლიტერატურა გაცილებით უფრო ხელმისაწვდომი გახდა. აღსანიშნავია, რომ ამ პროცესში აქტიურად არიან ჩაბმული როგორც უფროსი, ისე საშუალო და ახალგაზრდა თაობის ისტორიკოსები. ეს, ცხადია, კარგია და პროგრესის სიმპტომებად შეიძლება მივიჩნიოთ. რაოდენობრივი პროგრესი სახეზეა და ამას ვერავინ ვერ აუვლის გვერდს.

მიუხედავად ამისა, ამ სფეროში ქართულ ისტორიოგრაფიაში შექმნილი ვითარების შელამაზებულად, ვარდისფერებში, წარმოჩენა მაინც გაზვიადებული უნდა იყოს. არის პრობლემები და ამის დაუნახაობა სწორი არ იქნებოდა. ვერ ვიტყვით, თითქოსდა მარქსიზმის სინდრომი ბოლომდე იყოს დაძლეული. საქმე ისაა, რომ ძველი ინერციით, აქა-იქ, ნებსით თუ უნებლიეთ, კლავ გვხვდება ტერმინები: „ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფია“, „ბურჟუაზიული რევოლუცია“, „ბურჟუაზიული დემოკრატია“. ეს ბოლშევიკური კლიშეებია. უკვე დროა საბოლოოდ ვთქვათ უარი ამ ტერმინების გამოყენებაზე და ბოლოს,

რაც მთავარია, სადღეისოდ მაინც, უმთავრესი აქცენტი კეთდება რაოდენობრივ და არა თვისებრივ, ხარისხობრივ, ცვლილებებზე. ამ მხრივ, სატრაბაზო, ჩვენი აზრით, გაცილებით ცოტა გვაქვს. ეს, უსათუოდ, გასათვალისწინებელია. წინააღმდეგ შემთხვევაში, რაიმე წინსვლაზე, პროგრესზე, ფიქრი წარმოუდგენელი იქნებოდა. ისტორიული გამოკვლევების მეცნიერული დონის ამაღლება, მკვეთრი გაუმჯობესება, თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის უმთავრეს საზრუნავად, ამოცანად, მიგვაჩნია. ყურადღება უნდა მიექცეს არა რაოდენობას, არამედ ხარისხს. ეს ელემენტარული, ანბანური ჭეშმარიტებაა და ამის შეხსენება არ უნდა გვჭირდებოდეს. სამწუხაროდ გვჭირდება, ეს საბჭოთა მეშვიდრობის კიდევ ერთი ღრმად გამჯდარი რეციდივია. რაც სწრაფად გავთავისუფლდებით ამისგან, უკეთესი იქნება. ეს დააჩქარებს ქართული ისტორიოგრაფიის წინსვლას, პროგრესს.<sup>56</sup>

საქართველოში ისტორიის თეორიული საკითხების გაშუქება ამ თემატიკის პოპულარიზაციის და კვლევის, შერწყმის, შეხამების, მცდელობად გვევლინება. მისი მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, სწორედ, ამაში უნდა მდგომარეობდეს.

<sup>56</sup> მ. კალანდაძე. ისტორიოგრაფიული ეტიუდები. თბ. 2011, გვ. 280, 372-373; კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე. კრიზისიდან გამოსავალი, მეცნიერული გამოკვლევების დონის ამაღლება. „მწიგნობარი“. თბ. 2006, გვ. 59-65.

*Merab Kalandadze*

## **THEORETICAL PROBLEMS OF HISTORY IN THE 20<sup>TH</sup> CENTURY GEORGIAN HISTORIOGRAPHY**

### **Summary**

The article deals with studying of theoretical problems of history in the 20<sup>th</sup> century Georgian historiography.

The initiator of theoretical studies of history in Georgia was Ivane Javakhishvili. Grigol Natadze also showed his interest to the issue, but he chose the different way and tried to evolve from economical materialism to Marxism.

From the middle of 1930's the interest to the subject was reduced because of the strengthening of Marxist-Leninist dictatorship. Philosophy of history and methodology of history was practically forbidden and replaced with historical materialism.

The situation had changed after the death of Josef Stalin. The interest in the subjects of philosophy and methodology of history was revived by historians. This period is known as “thaw” or “ideological perplexity”. Professor Eduard Kodua was one of the scholars, who studied the subject. But his position, that he was the developer of philosophy of history in Georgia is a little bit pretentious. At that time the other historians, namely Givi Kiguradze, Ushangi Sidamonidze, Guram Koranashvili, German Simonidze were also studying the subject.

The collapse of the Soviet Union marked the beginning of the new phase of studies in Georgia. Pharnaoz Lomashvili's work “The history of history's philosophy” is one of the best examples of continuing study. Nevertheless, there is a lot of work to be done in this direction